

*Spectandum dedit Ortelius mortalib. orbem,
Orbi spectandum Galleus Ortelium. P. 1594*

CAERT-THRESOOR

Tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie in Nederland

17de jaargang, 1998 nr. 3

Antiquariaat

Het Bisschopshof

**Oude boeken
Prenten
en Kaarten**

J.W. Kervezee

Lichte Gaard 1
3511 KT Utrecht
Tel. 030-2314093

Nederlandse stads- en dorpsgezichten.
Kaarten en plattegronden.
Plaatsbeschrijvingen en atlassen.
Geïllustreerde boeken.

MERCATOR

**Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342**

Catalogus op aanvraag.

CAERT-THRESOOR

Inhoud 17de jaargang 1998, nr. 3

J.C.N. Schrijver en L.A.M. Verbeek De kaartencollectie van de Oudheidkamer Twente in Enschede	53
Peter H. Meurer De verkoop van de koperplaten van Mercator naar Amsterdam in 1604	61
Varia Cartographica	69
Besprekingen	74
Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven	76

Redactie

Dr. Henk Deys, drs. Marco van Egmond,
dr. Peter van der Krogt, dr. Wim Ligtdag,
drs. Wanita Resida, drs. Lida Ruitinga, Han Voogt,
drs. Jan Werner

Internet

Caert-Thresoorpagina:
<http://kartoserver.frw.ruu.nl/html/staff/krogt/ct.htm>

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Vakgr. Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het secretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 32,50 per jaar
(vier nummers), buitenland f 55,-. Losse nummers f 12,50.
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestel-
lingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68,
2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667,
Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts
geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Hele pagina per nummer f 110,-
Halve pagina per nummer f 80,-
1/4 pagina per nummer f 55,-
Bij plaatsing in één jaargang (4 nummers): wisselende
tekst 10% korting.
ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag

Abraham Ortelius (1527-1598)
Dit portret van Ortelius op ongeveer 50-jarige leeftijd werd door Filips Galle
gegraveerd, naar het voorbeeld van het olieverfschilderij door Pieter-Paul
Rubens. Het werd voor het eerst afgedrukt in het *Theatrum Orbis Terrarum*
uit 1579, de eerste door Christoffel Plantijn gedrukte editie (Foto: Universiteits-
bibliotheek Amsterdam).

De kaartencollectie van de Oudheidkamer Twente in Enschede

In dit artikel willen wij de aandacht vestigen op een kleine, maar interessante kaartenverzameling die voor de regionale geschiedbeoefening van bijzonder belang is: de kaartencollectie van de Oudheidkamer Twente in Enschede.

Inleiding

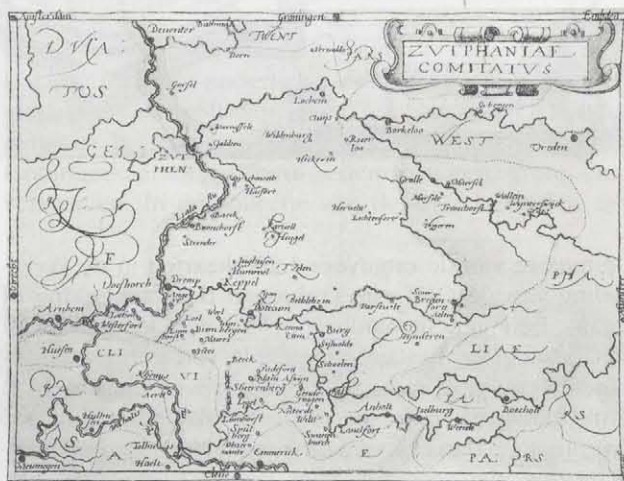
In 1905 werd in Zwolle een verzameling munten en penningen geveild, waarvan een deel betrekking had op Twente. Via een garantiefonds werd een deel hiervan aangekocht, waaronder een aantal wederdoperspenningen uit de 16de eeuw. Om de munten en penningen voor Twente te bewaren ontstond het idee een vereniging voor regionale geschiedenis te stichten en in oktober 1905 werd de Vereniging Oudheidkamer Twente (OKT) opgericht.

Vanaf het begin heeft de OKT, behalve het verzamelen van zaken die met de streekgeschiedenis te maken hebben, als doel gehad het beoefenen van streekhistorie inclusief archeologisch en prehistorisch onderzoek. In ruim negentig jaar zijn veel voorwerpen, die van belang zijn voor de regionale cultuurgeschiedenis, verkregen door schenkingen en legaten. Naast de collectie munten en penningen zijn er collecties ontstaan van gebruiksvoorwerpen, kaarten, schilderijen, prenten, foto's, klederdrachten en andersoortig textiel. Verder is een collectie archivalia en documentatie over Twente bijeengebracht en een bibliotheek van ongeveer 20.000 banden.

In 1926 werd door de weduwe en erven van J.B. van Heek het 'Rijksmuseum Twenthe' aan de Staat der Nederlanden geschonken, samen met een collectie schilderijen. In 1930 was het gebouw klaar en vond de overdracht plaats. Het gebouw was ontworpen om behalve schilderijen ook de verzameling van de OKT te herbergen en delen daarvan tentoon te stellen.

Een overeenkomst tussen de OKT en de staat regelde dat de verzameling eigendom van de OKT bleef, maar door het museum werd beheerd. De OKT organiseerde activiteiten op het gebied van onderzoek, publicaties, lezingen, excursies en cursussen.

In 1993 kwam hier een eind aan, doordat de overeenkomst door de staat werd opgezegd als gevolg van het nieuwe cultuurbeleid. Na veel moeite en grote financiële inspanningen van de leden van de OKT is in 1994 het Elderinkshuis in Enschede aangekocht. Het Elderinkshuis dateert van 1783 en is één van de weini-

'Zvithphaniae Comitatus'. Zonder naam, zonder plaats. Waarschijnlijk circa 1580, 16 x 21 centimeter, in kleur; schaal circa. 1:350.000. In het kader staan enkele plaatsnamen waarmee de oriëntatie van de kaart is gegeven (foto: Van Deinse Instituut, collectie Ver. Oudheidkamer Twente).

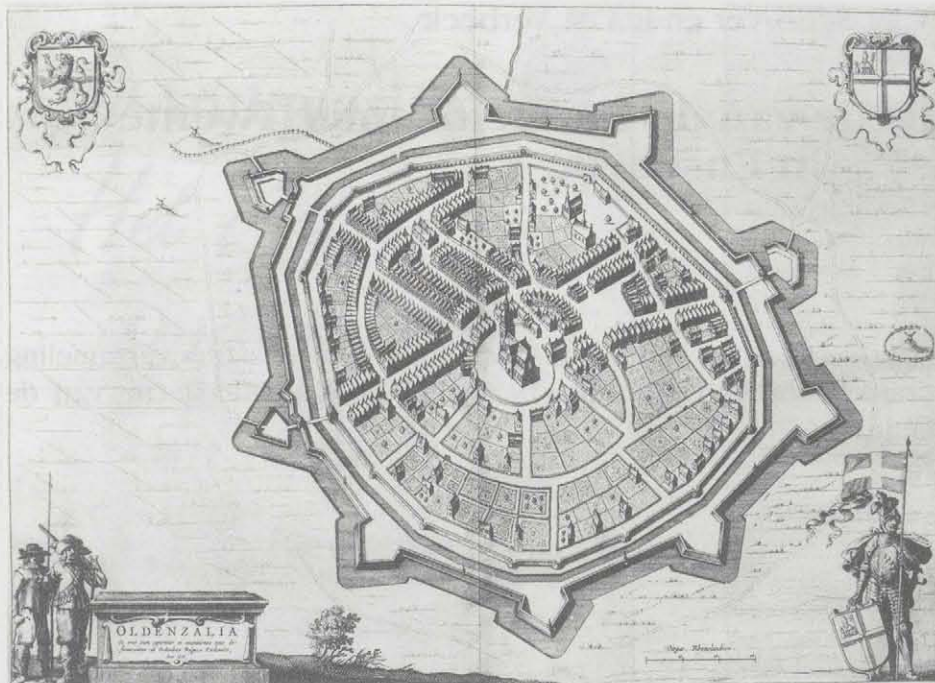
ge gebouwen, die de grote brand van Enschede in 1862 heeft overleefd. Hier is nu een groot deel van de verzameling van de OKT ondergebracht. Vanwege ruimtegebrek zijn ook op enkele andere plaatsen delen van de verzameling ondergebracht.

In 1996 werd een nieuw instituut opgericht, de stichting Van Deinse Instituut (VDI), met als ondertitel 'Twentse Academie voor Streekcultuur'. In het VDI zijn de vroegere Twente Academie en de OKT samen gegaan. Het VDI heeft alle activiteiten van de Twente Academie en de OKT overgenomen en beheert en verzorgt ook het bezit van de OKT. Op het VDI werken enkele mensen in deeltijd. In feite wordt het meeste werk door een grote groep vrijwilligers uitgevoerd in het Elderinkshuis, dat de zetel is van het VDI.

Collectie kaarten

Vanwege de doelstelling van de OKT is het beleid erop gericht, dat de kaarten in de collectie in principe betrekking moeten hebben op Twente en de aangrenzende gebieden: overig Overijssel, Drente, Westfalen, Achterhoek en overig Gelderland.

J.C.N. Schrijver en L.A.M. Verbeek, vrijwilligers van het Van Deinse Instituut, zijn belast met de zorg voor de kaartencollectie van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

'Oldenzalia ut erat cum caperetur, anno 1626'. Joan Blaeu, Amsterdam, 1648, schaal circa 1:2.000. Op de achterzijde staat een deel van een tekst in het Nederlands over de geschiedenis van Oldenzaal. Binnen de vestingring zijn huizen en dergelijke in vogelvlucht getekend. Dit is kaart 100 uit de atlas 'Toonneel der Steden van de Vereenighde Nederlanden' Deel II (foto: Van Deinse Instituut, collectie Ver. Oudheidkamer Twente).

De meeste van de ongeveer 1.200 kaarten in de verzameling van de OKT zijn verkregen door schenking of legaat. Een gericht aankoopbeleid van kaarten heeft niet bestaan en bestaat, als gevolg van gebrek aan financiën, nu nog niet. Schenkingen werden steeds in dank aanvaard, ook als ze geen relatie hadden met Twente. Er is dan ook een flink aantal kaarten in de collectie geslopen, dat niets met Twente te maken heeft. Wellicht is hiervoor in de toekomst een andere, meer zinvolle bestemming te vinden.

De collectie bevat nauwelijks manuscriptkaarten; de meeste kaarten zijn gedrukt. Het merendeel is origineel, maar er zijn ook facsimilekaarten en reproducties. De collectie bevat ongeveer zeventig kaarten, die ouder zijn dan 200 jaar. In de bibliotheek in het Elderinkshuis zijn enkele atlassen en standaardwerken over kartografie opgenomen. Die hebben naast hun bibliotheeksignatuur ook een kaartbeschrijving gekregen, zodat ze op dezelfde manier kunnen worden gevonden als de kaarten. Er is nauwelijks enige documentatie bij de kaarten in de verzameling. Er is ook geen verband in de catalogus tussen de collectie kaarten en de archivalia van de OKT.

Bijzondere kaarten

Hieronder geven we in het kort aandacht aan enige in onze ogen bijzondere of interessante kaarten, die zich in de collectie bevinden. Tenzij anders vermeld hebben we in de toelichting hierbij gebruik gemaakt van Koeman (1983).

Interessante facsimilekaarten in de collectie zijn enige provinciekaarten¹ en stadsplattegronden² van Jacob van Deventer en provinciekaarten van Christiaan Sgrooten.³ Een recenter voorbeeld is de herdruk van de *Topographische Karte von Westphalen* uit 1805.⁴ Deze kaart werd vervaardigd onder leiding van generaal-majoor K.L. von Lecoq als tegenhanger van de kaart van

het gebied tussen Maas en Rijn door Tranchot. De herdruk omvat twintig kaartbladen op schaal 1:100.000.

Twee originele atlassen van de Nederlanden zijn interessant. Ten eerste de atlas van Jacob Aerts. Colom uit 1635.⁵ Bijna alle kaarten zijn ontleend aan Abraham Ortelius en enkele aan Balthasar Florisz. van Berckenrode. Ten tweede de atlas uit 1794 vervaardigd door Willem Albert Bachiene.⁶ De dertien kaarten geven de kerkelijke indeling in synoden en classes per provincie. Daarnaast is er een algemene kaart van de Republiek. De kerkelijke provinciale begrenzing wijkt sterk af van de staatkundige. Met de afmetingen van 24 x 10 centimeter is het atlasje geschikt om in de zak mee te dragen.

Een aantal bijzondere kaarten vermelden we hieronder in chronologische volgorde.

Blaeu

Van Blaeu bevat de collectie een achttal kaarten met Nederlandse, Franse, Duitse of Latijnse teksten op de achterkant. Vijf ervan vertonen delen van Twente.

Nicolaas ten Have

Naarmate de Republiek der Verenigde Nederlanden vastere vorm aannam, ontstond in de gewesten behoefte aan betrouwbare kaarten. De laatste gewesten die zonder kaart zaten waren Drente en Overijssel. Vanwege een grensgeschil kreeg Overijssel behoefte aan een goede kaart. In 1639 werd het maken daarvan opgedragen aan Nicolaas ten Have, conrector van de Latijnse school in Zwolle. In 1648 was de kaart klaar. Bekend is dat Ten Have achttien exemplaren als wandkaart met een schaal van circa 1:100.000 leverde aan de raad van Kampen. De kaart verscheen later in 1648 ook als ataskaart met een schaal van circa 1:200.000. Het is een mooie en betrouwbare kaart, die herhaaldelijk herdrukt is in de volgende eeuwen tot in de Franse tijd toe. Het is een wonder dat een kaart, die in 1648 werd gemaakt, met slechts geringe aanpassingen in de 19de

eeuw nog kon worden gebruikt. In de collectie bevinden zich drie kaarten met een schaal van circa 1:100.000⁷ en negen kaarten met een schaal van circa 1:200.000 in diverse uitgaven.

Frederik de Wit

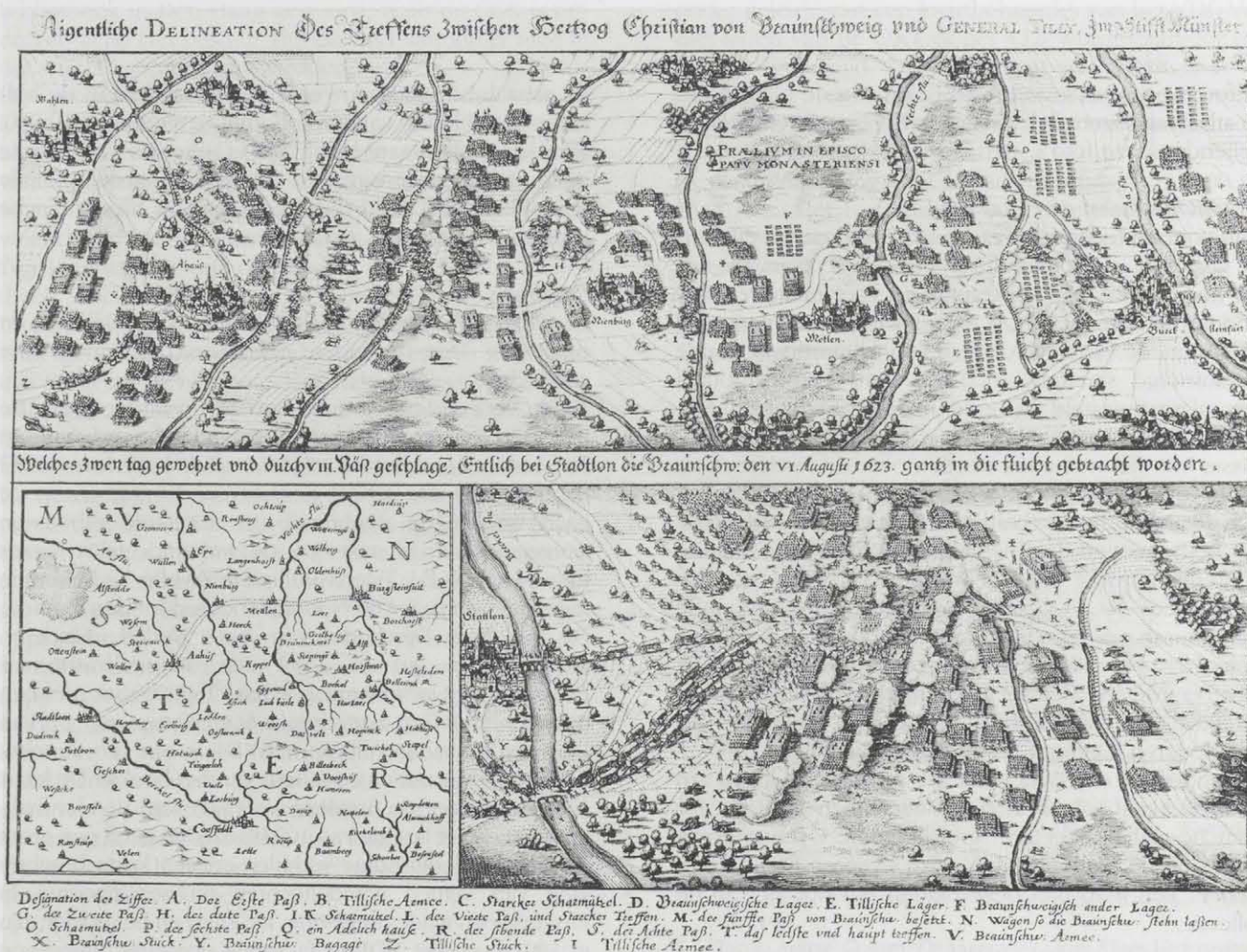
In 1662 verzorgde Frederik de Wit te Amsterdam de uitgave van een atlas met zeventien provinciale kaarten.⁸ Bij sommige kaarten staat vermeld dat zij door De Wit verbeterd zijn en bij andere dat zij door De Wit gemaakt zijn. Voor Overijssel is de kaart van Ten Have gebruikt en voor Friesland de kaart van Schotanus à Sterringa. Uit de atlas in de collectie is de kaart van Bentheim en Steinfurt in 1937 ontvreemd.

Hottinger

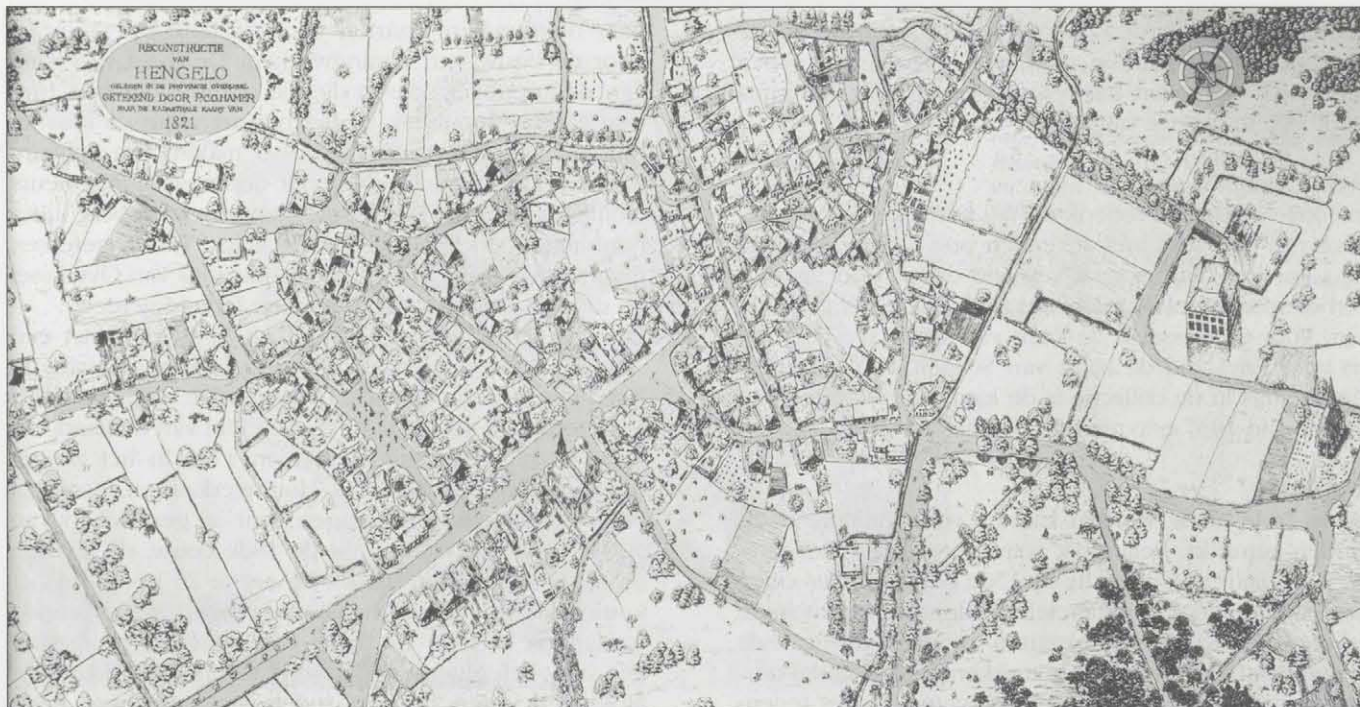
In de 16de eeuw werden kaarten voor militaire doeleinden gemaakt. Belangrijk waren Jacob van Deventer en Christiaan Sgrooten. In de 17de eeuw was er vraag naar kaarten voor commerciële doeleinden en kwamen er geen nieuwe militaire kaarten tot stand. In de 18de eeuw raakte de Republiek betrokken bij een aantal oorlogen, die vooral werden uitgevochten in het tegenwoordige België. Daardoor ontstond een grote vraag

naar betrouwbare kaarten voor militaire operaties en voor de bouw van vestingwerken. De Raad van State van de Republiek, die in die tijd onder meer de kartering van de Republiek en het bewaren van de kaarten tot taak had, gaf opdracht tot het maken van militaire kaarten. De opdracht ging naar de kapitein-ingenieurs Hottinger en Van Hooff met hun medewerkers luitenant-ingenieurs Snoeck, Van der Wijck, Van Kesteren en ingenieur Wollart. In 1783 kwam de atlas van Overijssel en die van oostelijk Groningen en Drente gereed.

De atlas van Overijssel bestaat uit 31 bladen met een schaal 1:14.400 en beslaat onder andere de linie van de IJssel van Arnhem tot de Zuiderzee. De originele kaarten kwamen eerst terecht in het archief van de Raad van State en na opheffing hiervan in 1795 in het zo genoemde Genie-archief. De Hottingerkaarten, zoals zij later werden genoemd, lagen daar in gezelschap van andere militaire kaarten uit de 18de eeuw, de kaarten uit de Franse tijd en die uit de eerste 25 jaren van het koninkrijk. Ruim anderhalve eeuw hebben die kaarten 'geslapen'. In 1960 werd het Genie-archief overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. De Hottingerkaarten hebben sedertdien een grote faam verworven. In de collectie van de OKT bevinden zich

'Aigentliche Delineation des Treffens zwischen Herzog Christian von Braunschweig und general Tilly im Stift Münster, zwischen Münster und Stadtlohn'. Zonder naam, zonder plaats. Circa 1630, 32 x 37 centimeter, op karton geplakt. Dit is een prent waarop verschillende fasen van de veldtocht worden weergegeven. Er is een bijkaart van Stadtlohn en omgeving, schaal circa 1:100.000 (foto: Van Deinse Instituut, collectie Ver. Oudheidkamer Twente).

'Reconstructie van Hengelo [...] naar de kadastrale kaart van 1821'. P.C.G. Hamer, *Hengelo (Ov.)*, 1972. 52 x 70 centimeter, schaal circa 1:1.000. Deze tekening is door de auteur zelf uitgegeven. Het onderste deel waarop de namen van straten en dergelijke staan is hier weggelaten. (foto: Van Deinse Instituut, collectie Ver. Oudheidkamer Twente).

48 foto's op ware grootte van delen van de bladen van de atlas van Overijssel.⁹ Regelmatig bestuderen belangstellenden deze foto's.

Provinciale kaart van Overijssel

Vlak voor en tijdens de Franse tijd heeft men veel energie gestoken in het maken van een goede kaart, die nodig was om het land te besturen en voor militaire doeleinden. In 1815 was nog weinig bereikt op nationaal niveau, mede vanwege de zich voortdurend wijzigende staatkundige situaties. In 1820 werd een Nationale Commissie ingesteld die onder leiding van generaal M.J. de Man moest zorgen voor een nationale kaart. De commissie kon het niet eens worden over diverse facetten. Vooral over de schaal bleef grote onenigheid bestaan. Met de Belgische afscheiding verdween de commissie van het toneel en daarmee lag het maken van militaire kaarten voorlopig stil. De minister van binnenlandse zaken wees de provinciale besturen op de bestaande plannen om op basis van kadastrale kaarten, die omstreeks 1830 beschikbaar waren, per provincie een kaart te vervaardigen. Met zeer bescheiden middelen werd bereikt dat in 1853 de kaarten van acht provincies gemaakt waren. Limburg en Friesland volgden in 1859 en Zeeland sloot de rij in 1860. De provinciale kaart van Overijssel met schaal 1:50.000 verscheen in 1849. De kaart bestaat uit vier zeer grote bladen. Op één ervan staan ook de plattegronden van Deventer, Kampen en Zwolle. Een map met deze bladen bevindt zich in de collectie.¹⁰

Topografische kaart van Nederland

De collectie van de OKT bevat alle kaartbladen van Overijssel met de schaal 1:25.000. Van Twente, delen van Salland en van de Achterhoek zijn ook kaarten met

de schaal 1:50.000 aanwezig. Verder zijn er in de collectie kaartbladen van Twente met een schaal 1:10.000. Van een aantal kaartbladen zijn er uitgaven van diverse jaren -sommige teruggaand tot 1885- waardoor lokale ontwikkelingen goed te volgen zijn. De topografische kaarten worden vaak geraadpleegd.

Enschede

De collectie bevat ruim tachtig kaarten van Enschede en omgeving. Drie bijzondere exemplaren geven we hier aandacht.

Na de verwoestende brand van 1862 waardoor bijna de hele stad Enschede in de as werd gelegd werd de kaart *De stad Enschede en het wigbold na de brand van 1862* gepubliceerd. De schaal is ongeveer 1:5.000 en op de kaart worden de afgebrande en gespaarde gebouwen aangegeven. Erop staat ook de wervende tekst 'Gratis uitgave van W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle. Te bekomen tegen 25 Cent voor de Noodlijdenden door den Brand'. De afdeling Enschede van het 'Nederl. Onderw. Genootschap' gaf in 1889 een *Wandelkaart van Enschede en Omstreken* op schaal 1:25.000 uit met een bijbehorende *Gids van Enschede en Omgeving*. J.J. van Deinse, de naamgever van het VDI, is een van de tekenaars van de kaart en co-auteur van het boekje. De kaart is boeiend door de precieze weergave van de toenmalige situatie. Het boekje van 100 bladzijden geeft een groot aantal geschiedkundige verhalen en een korte beschrijving van vijftien wandeltochten en zes rijtoeren in Enschede en wijde omgeving. De kaart en het boekje zijn in 1997 door het VDI als facsimile opnieuw uitgegeven bij gelegenheid van het vijftigste sterfjaar van J.J. van Deinse.

In 1913 gaf de gemeente de *Kaart der gemeente Enschede* uit in een cassette met vijftig kaartbladen in

zwart-wit. Elk blad is 44 x 55 centimeter en heeft de schaal 1:1.000. Zeer gedetailleerde gegevens van de stad zijn hierop te vinden.

Ontsluitingsmethoden

In 1980 is een begin gemaakt met een inventarisatie en beschrijving van de collectie kaarten van de OKT in een inventarisboek. Tot dan toe was er bijna geen registratie van het kaartenbezit. Wel was een aantal kaarten in de boekencatalogus van de OKT opgenomen. Na het beschrijven van ruim 100 kaarten waren de belangrijkste geïnventariseerd en kwam het werk stil te liggen. Dat bleef zo tot 1989, toen aan de schrijvers van dit artikel werd gevraagd om de niet beschreven kaarten als nog te inventariseren. Naar schatting ging het om ongeveer 100 kaarten en moest het mogelijk zijn het project in een jaar uit te voeren. Opgewekt gingen wij van start en constateerden dat na dat 100-tal er nog veel meer kaarten te voorschijn kwamen. Na enig zoeken kwamen wij er achter (dankzij een artikel in *Caert-Thresoor*) dat er een landelijk systeem voor het ontsluiten van kaarten ontwikkeld was: de Centrale Catalogus Kartografie (CCK). De gegevens van de kaarten worden daarbij op een diskette gezet en naar de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag gestuurd, waar de CCK is ondergebracht. Het bestuur van de OKT stemde er mee in dat wij dat systeem aanvaardden.

Het project 'Inventarisatie en Automatisering' van de kaartenverzameling ging toen van start. Het project bleek een zware belasting. Misverstanden over details van de methode kostten vele maanden om de zaak weer in orde te brengen. Bovendien kwamen steeds weer dozen, manden en laden met kaarten aan het licht. Tenslotte werden ook de atlanten, die zich in de bibliotheek bevinden, in het bestand opgenomen. Uiteindelijk zijn er 1.150 kaarten en atlanten in de CCK ondergebracht. Dit aantal zal nog wat stijgen door later ingekomen schenkingen. Het hele project heeft naar schatting ongeveer 4.500 uren gekost. De OKT is tot nu toe de enige particuliere organisatie die haar collectie kaarten volledig in de CCK heeft ondergebracht. De beschrijvingen van de kaarten zijn door de CCK op papier afgedrukt. De volledige lijst is in een map opgeborgen. Daarnaast hebben wij een eigen computerprogramma gemaakt waarmee alle bij een naam of een regio passende kaarten van de OKT kunnen worden opgezocht en de beschrijvingen kunnen worden getoond en desgewenst, ook voor belangstellenden, op papier worden afgedrukt. Naarmate de inventarisatie en automatisering van het kaartenbestand voortschreed, kwam er steeds meer belangstelling voor de kaarten. Tezelfdertijd schreef J. Schrijver in het verenigingsorgaan van de OKT, het kwartaalblad *'t Inschrien*, een serie van acht korte artikelen over kaarten in de collectie. Onder andere hierdoor is de belangstelling gestegen en neemt het bezoek toe.

Beheer

De collectie kaarten bevindt zich in de kaartenkamer van het Elderinkshuis. De ongeveer 45 atlanten staan of

liggen in de bibliotheek aldaar. De ongeveer 900 plano-kaarten zijn liggend opgeborgen in twee stalen ladenkasten. Omstreeks 160 op linnen geplakte en opgevouwen topografische kaarten zijn in houten kistjes opgeborgen. De 150 oudste kaarten zijn tussen vellen melinex in de laden gelegd om ze tegen onderlinge aantasting door zuren in papier of inkt te beschermen. Een groot aantal kaarten is in slechte toestand, meestal door scheuren langs de randen en soms door oude reparaties met plakband dat papier aanvreet. Plannen voor herstel en betere bescherming door ruimere opbergmogelijkheden worden gemaakt. Maar geldgebrek is een groot probleem voor een vrijwilligersorganisatie zoals het VDI grotendeels is.

Dienstverlening

De lijst kaartbeschrijvingen ligt in een map in de studiezaal van het VDI ter inzage. Daarnaast is er een computerprogramma waarmee snel alle bij een naam of een regio passende kaarten door één van de kaartbeheerders kunnen worden opgezocht en de beschrijvingen getoond. Desgewenst kunnen zij op papier worden afgedrukt.

De collectie kan door iedereen geraadpleegd worden onder geleide van een kaartbeheerder van het VDI. Van niet-leden van de OKT of het VDI wordt daarvoor entreegeld gevraagd. De kaarten mogen alleen door de kaartbeheerders ter beschikking worden gesteld. Indien gewenst en mogelijk kan een foto of fotokopie gemaakt worden tegen het geldend tarief.

De kaartenafdeling is geopend op vrijdag van 9.00 tot 13.00 uur. Het is raadzaam vooraf telefonisch een afspraak te maken. Eventueel kan de collectie op andere tijden worden bezocht.

Het Van Deinse Instituut is gevestigd in het Elderinkshuis, De Klomp 35, 7511 DG Enschede. Telefoon: 053-43345677; fax 053-4340744.

NOTEN

1. *De kaarten van de Nederlandsche provinciën in de zestiende eeuw door Jacob van Deventer*. Reproductie-uitgave door Martinus Nijhoff, Den Haag, 1941. Onvolledige serie, acht kaarten van Oost- en Noord-Nederland aanwezig. Schaal 1:180.000, 77 x 59 centimeter. Koeman (1983), blz. 83, 85. Donkersloot-de Vrij (1981), blz. 128 C en D.
2. *Nederlandsche Steden in de 16e eeuw: plattegronden van Jacob van Deventer (circa 1575)*. Facsimile-uitgave door Martinus Nijhoff, Den Haag, 1923. Map met ruim 200 kaarten in kleur. Diverse schalen, 39 x 48 centimeter. Koeman (1983), blz. 118-124.
3. *Christiaan Sgroten's kaarten van de Nederlanden (circa 1660)*. E.J. Brill, Leiden, 1961. Zeventien kaarten, diverse schalen, 61 x 70 centimeter. Koeman (1983), blz. 55, 87.
4. K.L. von Lecoq, *Topographische Karte von Westfalen*. Heruitgave van het origineel uit 1805 door de Historische Kommission für Westfalen, Münster, sine anno. twintig kaarten, schaal 1:100.000, 58 x 87 centimeter. Koeman (1983), blz. 192.
5. Jacob Aerts. Colom, *De Vyerighe Colom Klaer Vertoonende in vyftich onderscheydene Curieuse Caarten De XVII Nederlantsche Provinciën*. Amsterdam, 1635. 225 bladzijden tekst, 47 kaarten, drie platen, diverse schalen, 22 x 28 centimeter. Donkersloot-de Vrij (1981), blz. 193. Koeman (1967-1971), *Atlantes Neerlandici*, Deel II, blz. 40-44.

6. Willem Albert Bachiene, *Nieuwe kerkelyke geographische Zak- en Reisatlas der Vereenigde Nederlanden alsmede van de Landen der Generaliteit*. D. Onder de Linden en Zoon, Amsterdam, 1794. Dertien kaarten in kleur, diverse schalen, 24 x 10 centimeter. Koeman (1983), blz. 151, 254.
7. N. ten Have, *Transiselania provincia vulgo Overijssel*. Gerard Valk, Amsterdam, circa 1700. In kleur, schaal circa 1:100.000, 86 x 108 centimeter. De Groot (1990), blz. 70-75.
8. Frederick de Widt, *Atlas van de Nederlanden*. Amsterdam, (1680?). Zeventien kaarten (één ervan ontbreekt) in kleur, diverse schalen, 49 x 36 centimeter. Koeman (1967-1971), *Atlantes Neerlandici*, Deel III, blz. 191-216.
9. J.H. Hottinger en anderen. Foto's op ware grootte van 48 kaarten, in 1980 gemaakt voor de OKT. Schaal 1:14.400, 58 x 50 centimeter. De originelen (1783) zijn in de 'Collectie Genie' in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag. Koeman (1983), blz. 165-167.
10. *Topographische kaart van de Provincie Overijssel*. Staten van Overijssel, Zwolle, 1849. Schaal 1:50.000, 4 bladen, elk blad in acht segmenten van 46,5 x 27 centimeter. Fockema Andreae (1939), blz. 31-32, 52, 58-62. Koeman (1983), blz. 230-232.

LITERATUUR

- Donkersloot-de Vrij, M., *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750*. - Wolters-Noordhoff, Groningen, 1981.
- Fockema Andreae, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850. - In: *Verslagen en mededelingen Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, 55 (1939), blz. 25-61.
- Groot, J.C.H. de, *Overijssels 'landtafereel' van de zeventiende eeuw*. - Overijsselse Historische Bijdragen, 1990, blz. 61-83.
- Koeman, C., *Geschiedenis van de kartografie van Nederland*. - Canaletto, Alphen aan den Rijn, 1983.

SUMMARY

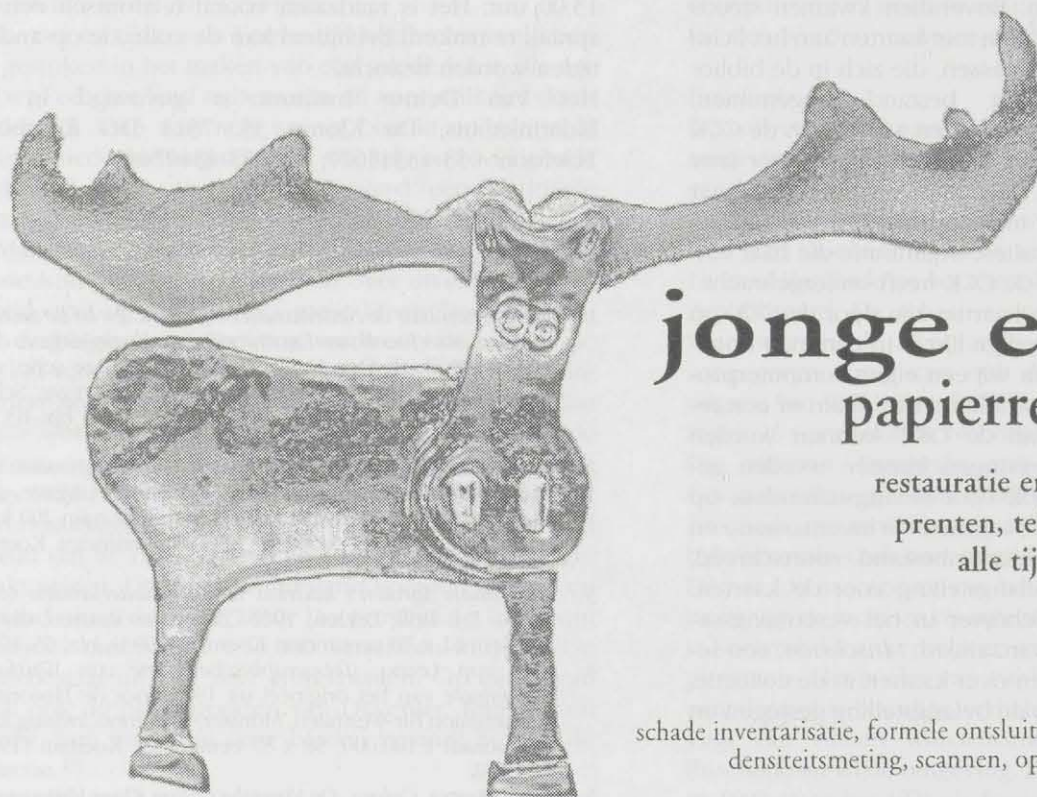
The map collection of the Oudheidkamer Twente in Enschede

Twente is the region covering the eastern half of the province Overijssel of the Netherlands. The Oudheidkamer Twente was initiated in 1905 as a society with the purpose to enhance and promote the knowledge of the regional history of Twente. From the start it collected items related to the region, its inhabitants and its history and culture. Part of the collection consists of about 1,200 maps and atlases mostly related to Twente. They were obtained over the years by gifts and legacies.

About seventy maps and some atlases date from before 1800. These include several maps by Joan Blaeu and Nicolaas ten Have and atlases by Jacob Colom, Frederik de Wit and Willem Bachiene. There are quite a number of facsimile maps e.g. of Jacob van Deventer and Christiaan Sgrooten. After 1800, many maps were made for military and civilian purposes. The collection contains maps of Westfalia (Germany) and Overijssel and official military maps of Overijssel made after 1885. Quite a number of interesting maps of parts of Twente and especially Enschede are in the collection.

All maps have been described according to the rules for the Centrale Catalogus Kartografie (CCK) of the Royal Library in The Hague. The descriptions have been included in that catalogue and are hence accessible through it. The descriptions of all maps have also been printed on paper by the CCK and this catalogue is available in the Van Deinse Instituut. This institute takes care of the collection of the Oudheidkamer Twente. We also made our own computerprogram and database so that the descriptions of all maps in the collection can be looked up easily and quickly in the Van Deinse Instituut.

Any person who is interested has access to the printed catalogue during the opening hours of the study room of the institute. Information on maps can also be obtained through the computer at the institute.

jonge eland papierrestauratie

restauratie en conservering van
prenten, tekeningen en foto's
alle tijden, alle formaten

schade inventarisatie, formele ontsluiting van (foto)collecties
densiteitsmeting, scannen, opslaan op andere media
conserveringskopieën

oude looiersstraat 65-67 1016 vh amsterdam t 020 623 79 89 f 020 420 31 38

ART CONSERVATION

RESTAURATIE & CONSERVERING VAN KUNSTVOORWERPEN

KON. WILHELMINAHAVEN ZZ 19

3134 KG VLAARDINGEN

TELEFOON 010 234 02 91

06 529 758 79

06 539 468 40

TELEFAX 010 460 34 37

K.v.K. ROTTERDAM 190851

CONSERVEREN
RESTAUREREN
ADVISEREN

PAPIERRESTAURATIE

LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ♦ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ♦ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5
1052 GM AMSTERDAM
020 - 6841074

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON

*The Antique Map Specialist
Rare & Decorative Maps, Atlases & Globes*

P.O. BOX 67
SEVENOAKS
KENT - TN13 3WW
ENGLAND
Tel & Fax: +44-(0)1732-742558
e-mail: barron@centrenet.co.uk
website: <http://www.barron.co.uk>

One of the UK's leading private dealers
buying and selling rare & important Early maps and Atlases
Catalogues issued - Collections purchased
Appraisals & Valuations provided

WE ARE ALWAYS INTERESTED IN PURCHASING NEW STOCK

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM

Eertbeek

Tel. 0313 - 654466

De verkoop van de koperplaten van Mercator naar Amsterdam in 1604

Tot op heden wordt aangenomen dat Gerard Mercators erven spoedig na de laatste *Atlas*-uitgave in 1602 in Duisburg geen mogelijkheid meer zagen het familiebedrijf voort te zetten. Mercators koperplaten zouden samen met de rest van zijn nalatenschap in 1604 te Leiden geveild zijn en daar door Jodocus Hondius verworven zijn. Nieuw onderzoek en nieuwe bronneninterpretatie leidden tot het vermoeden dat deze overdracht van koperplaten, die voor de vroege geschiedenis van atlassen zeer belangrijk geweest is, anders verlopen is, met de Amsterdamse uitgever Cornelis Claesz. als centrale figuur.

De geschetste gang van zaken berust op het volgende. Op 18 maart 1604 kreeg Gerhard II Mercator, de oudste kleinzoon van Gerard Mercator, van de stedelijke raad van Duisburg toestemming, voor 2.000 daalders het alleenrecht van de koperplaten te verwerven en deze hierna te verkopen.¹ Korte tijd later verscheen een catalogus van een op 12 juli 1604 te Leiden gehouden veiling, waarbij de bibliotheek van Gerard Mercator ter veiling werd aangeboden.² De eerste Amsterdamse uitgave van de Mercator-atlas verscheen met het gegraveerde impressum 'Excusum in aedibus Iudoci Hondi Amsterodami 1606' en een door Hondius opgesteld, met 17 april 1606 gedateerd woord vooraf.

De conclusie, die hieruit werd getrokken, blijkt slechts in eerste aanzet juist te zijn. Kort geleden kwam de sedert lang ontoegankelijke catalogus van de Leidse veiling van 1604 voor onderzoek beschikbaar. Onder de aangeboden stukken bevindt zich niets uit de omvangrijke kaartenverzameling, die Gerard Mercator ongetwijfeld bezeten heeft. Ook van de koperplaten treft men geen spoor aan. Bovendien laten de catalogi van nieuwe boeken en dergelijke aangeboden op de halfjaarlijkse boekenbeurzen in Leipzig en Frankfurt, die vanaf 1594 semi-officieel³ gepubliceerd werden, nieuw licht schijnen op enkele aspecten van deze overdracht van koperplaten.⁴

Mercator - een familiebedrijf

Gerard Mercator werkte op een wetenschappelijk en commercieel gezien onafhankelijke wijze. Zijn inspanning om het voortbestaan van zijn bedrijf door het daarin opnemen van de volgende generaties⁵ tijdig zeker te stellen, ondervond echter tragische tegenslagen door de vroege dood van zijn beide oudste zonen.

Arnold Mercator (1537-1587) is een van de belangrijkste fi-

guren in de West-Duitse regionale kartografie van de 16de eeuw.⁶ Zijn levenswerk omvat onder meer opmetingen van het aartsbisdom Trier (1557-1559), van het stedelijk gebied van Keulen (1568-1570) en in Hessen (vanaf 1583). In de periode tussen ongeveer 1570 en 1585 was hij de belangrijkste medewerker van zijn vader.

Bartholomäus Mercator (1540-1568), assistent van Gerard Mercator bij het onderwijs in de mathematica aan het Duisburger gymnasium (1562-1563) en bij de kartering van Lotharingen (1563-1564), stierf kort na de aanvang van zijn wetenschappelijke opleiding aan de universiteit van Heidelberg.

De jongste zoon Rumold Mercator (circa 1545/1550-1599) was in 1567 als leerling tot het Keulse uitgevers- en boekverkopershuis Birckmann toegetreden⁷, later leidde hij de in 1585 opgeheven Birckmann-vestiging in Londen. Daarnaast vertegenwoordigde hij vóór alles op de boekenbeurzen ook de belangen van zijn vader. Kort voor of na Arnolds dood in juli 1587 is hij naar Duisburg teruggekeerd om zich in te werken in de leiding van zijn vaders onderneming. Rumold Mercator was echter geen kartograaf. De vermelding van zijn naam op twee belangrijke kaarten, een wereldkaart in twee halfronden (1587, vanaf 1595 ook in de *Atlas* opgenomen) en een Germania-wandkaart (1590) betreft slechts zijn functie als bewerker en uitgever.

De wetenschappelijke en ambachtelijke werkzaamheden na de dood van Arnold werden verricht door Arnolds zonen Johannes, Gerhard II en Michael. Johannes Mercator (circa 1562-na 1595) werkte reeds op jeugdige leeftijd mee aan het graveren van de kaarten uit de Ptolemaeus-uitgave (1578) en later aan de kaarten van de *Galliae tabulae geographicae* (1585). Tussen 1588 en 1592 heeft hij de door zijn vader begonnen opmeting van Hessen voltooid. Van eigen hand was een in 1591 gepubliceerde kaart van het graafschap Moers, die later in de *Atlas* is opgenomen. Gerhard II Mercator (circa 1563-1627) heeft wellicht meegewerkt aan het graveren van de kaarten van de eerste *Atlas*-productie. Over de werkzaamheden van Michael Mercator (circa 1565-1614) in de jaren vóór 1595 zwijgen de bronnen. Dit wekt de indruk dat Gerard Mercator bij zijn dood een welvoorzien huis achterliet.

Peter Meurer is kartograaf en publicist op historisch-kartografisch gebied.

Dit artikel werd uit het Duits vertaald door H.P. Deys.

Portret van Gerard Mercator (1512-1594) (Amsterdam, Universiteitsbibliotheek).

Het Huis Mercator in het jaar 1595

In de postuum verschenen *Atlas* manifesteren Rumold en Arnolds zonen zich gemeenschappelijk als 'Haeredes Gerardi Mercatoris Rupelmundani'. Rumold Mercator signeerde het Ten Geleide ('Amico lectori'), de met 1 april 1595 gedateerde opdracht aan Elizabeth I van Engeland⁸, en bovendien signeerde hij als auteur de kaart van Europa (een verkleining van de wandkaart van 1572).

Arnolds zonen zijn als volgt vertegenwoordigd. Johannes Mercator staat slechts vermeld als auteur van twee gedichten in de inleiding ('Epitaphium in obitum Gerardi Mercatoris' en 'In atlantem Gerardi Mercatoris avi sui'). Toch zijn waarschijnlijk de meeste kaarten, die in 1595 voor het eerst verschenen, door hem gegraveerd. Gerhard II Mercator signeerde de kaarten van Afrika en Azië, en Michael Mercator wordt als auteur van de kaart van Amerika vermeld, deze drie continentkaarten zijn geeneraliseerde kopieën naar de grote wereldkaart van 1569. In het woord vooraf 'Amico lectori' kondigde Rumold Mercator als uitgever zijn voornemen aan, het werk van zijn vader volledig en op lange termijn voort te zetten⁹: 'Ik zal met een (tweede) deel van de nieuwe Geografie aanvangen waarin een nauwkeurige beschrijving van Spanje wordt gegeven. Daarna wil ik mij richten op Afrika, Azië, Amerika en -ingeval, zoals men hoopt, ontdekt zal worden- het derde continent, dat Magellanica of Terra Australis wordt genoemd. In alle opzichten zal ik alles dat door de overleden vader Gerard Mercator zaliger nagedachtenis onvoltooid werd achtergelaten (hetgeen het grootste deel van zijn totale werk is), met grootste ijver en

vlijt naar mijn beste vermogen -wanneer God de ondernemingen bijstaat- voorspoedig tot het verlangde einde voeren'. Van deze grootse plannen werd echter in Duisburg niets meer volvoerd. Kort na 1595 was er geen sprake meer van een complexe firma 'Erven Mercator'.

Het Huis Mercator tussen 1595 en 1604

Eerst op 6 februari 1595, nadat hij de jure als opvolger van zijn vader de leiding van de firma had overgenomen, verwierf Rumold Mercator het Duisburger burgerrecht.¹⁰ Wellicht had hij pas rond deze tijd besloten zich voorgoed in Duisburg te vestigen en een mogelijk stille hoop opgegeven om naar de grote wereldsteden zoals Antwerpen en Londen terug te keren. De rekeningen van Plantijn tonen aan dat hij tot september 1599 tenminste eens per jaar op de Frankfurter Buchmesse aanwezig was.¹¹ Voor zijn wetenschappelijke contacten bestaat er slechts één bekend feit: een briefwisseling met Abraham Ortelius in maart 1596.¹² Op privégebied manifesteerde Rumold Mercator zich in Duisburg verder: in augustus 1599 werd hij in de stedelijke raad gekozen. Reeds enige maanden later, op 31 december 1599, overleed hij op nauwelijks 50-jarige leeftijd.

De werkzaamheden en interesses van Arnolds drie zonen waren reeds een andere kant op gegaan. Wat betreft de werkzaamheid van Johannes Mercator moet nog verder onderzoek gedaan worden. Uit enige, nog onduidelijke aanwijzingen blijkt dat hij in het begin van de jaren 1590 ook voor drukkerijen in Antwerpen gewerkt moet hebben. Zijn laatste bekende prestatie als landmeter van Rijnland vond plaats in 1594. Volgens een latere secundaire bron is hij 'spoedig na zijn grootvader overleden'.¹³ Gerhard II Mercator is na 1595 op publicistisch en wetenschappelijk gebied niet in het daglicht getreden. Hooguit zou hij in verband te brengen zijn met de kaart van Westfalen. Zijn hoofdberoep was papierhandelaar.

Michael Mercator is naar het schijnt zijn eigen weg gegaan. Voor de voorjaarsbeurs van 1596 kondigde hij de publicatie van een nieuwe uitgave van de *Rudimenta cosmographica* door Johannes Honter aan.¹⁴ Deze uitgave is vermoedelijk niet verwezenlijkt, mogelijk wegens de terugkeer van de door hem aangetrokken bewerker, Bernardus Furmerius¹⁵, naar Friesland. In 1598 had Michael Mercator eigen zakelijke contacten met Plantijn.¹⁶ De jaren 1598 en 1606 staat hij als landmeter aan de Nederrijn te boek.¹⁷ In 1600 werd hij als opvolger van Rumold lid van de stadsraad van Duisburg. In het laatste decennium van zijn leven was zijn hoofdberoep herbergier en wijnhandelaar.

Kenmerkend voor de aftakeling van de Duisburgse familie-onderneming na 1595 mag gelden dat op de herfstbeurs van 1597 Mercators globepaar door een niet met name genoemde, Keulse uitgever werd aangeboden.¹⁸ In 1602 drukte Bernard Buyss¹⁹ in opdracht van de 'heredum Gerardi Mercatoris' een laatste uitgave van de *Atlas*.²⁰ Bernard Buyss (werkzaam 1597-1618), de hofdrukker van Jülich-Kleef-Berg, was de zoon en opvolger van Albert Buyss (werkzaam 1558-1595), die in opdracht van Gerard Mercator de boekdruk voor de eerste uitgave van de *Atlas* uitvoerde. Wie na de dood van Rumold en onder leiding van Gerhard II ook de firmanaam 'Erven Mercator' gebruikte, de capaciteiten in de derde generatie

Mercator waren ontoereikend om de toenemende concurrentie het hoofd te bieden.

Qua wetenschappelijke inhoud is in de *Atlas*-uitgave van 1602 geen enkele vooruitgang ten opzichte van 1595 waar te nemen. Het feit dat deze uitgave van 1602 niet meer in de beurscatalogi voorkomt, geeft aan dat er aan de kwaliteiten als uitgever van Mercators erfgenamen fundamenteel iets schortte. Een verdere indicatie voor de wetenschappelijke mislukking is de relatieve zeldzaamheid van bewaard gebleven exemplaren. De opheffing van de onderneming in het jaar 1604 en de verkoop van de koperplaten voor een acceptabele prijs was dan ook een verstandige zakelijke beslissing van Gerhard II Mercator.

De eerste samenwerking tussen Mercators erven en Claesz. rond 1599

Veelzeggend voor de laatste fase van de firma Mercator is een kaart van Westfalen, die rond 1599 als afzonderlijke uitgave (kopergravure, 39,5 x 53,5 centimeter) verscheen.²¹ Het kaartbeeld is een compilatie van de overeenkomstige kaarten uit de *Atlas*, en toont het gebied tussen Rijn en Weser, het toneel van een in november 1598 begonnen veldtocht van Spaanse troepen onder com-

mando van Francisco de Mendoza. De oorspronkelijke uitgave verscheen in twee varianten:

- 1) Met de gegraveerde, Latijnse tekst in de cartouche linksonder: 'Tabula gaeographica [sic!] amplissimae ditionis Westphaliae conterminarumque provinciarum ...' (in totaal acht regels, waarvan de laatste eindigt: 'Ger. Merc. Auct. Baptista a Doet. sculp').²²
- 2) Over de Latijnse tekst is een strook geplakt met een Nederlandse tekst in boekdruk: 'Beschrijvinghe der Caerte vant wytstrekende Lant Westphalen ...' (in totaal acht regels, waarvan de laatste eindigt: 'Door Rimuldus Marcator [sic!] ofgetroken, en worden vercoft by Cornelis Claesz').²³

De omstandigheden rondom de publicatie van deze kaart, de enige na 1595 nieuw verschenen, met Mercator verbonden kaart, zijn enigszins onoverzichtelijk. Ten eerste is het onzeker of het bij 'Ger. Merc. Auct.' gaat om Gerhard II Mercator, of om een hommage aan de overleden Gerard Mercator. Vervolgens geeft de Nederlandse titel aan dat de kaart door Rumold Mercator in Duisburg werd gedrukt. Tenslotte is het blad gegraveerd door de in Haarlem gevestigde Baptista van Deutecum (overleden 1611).²⁴

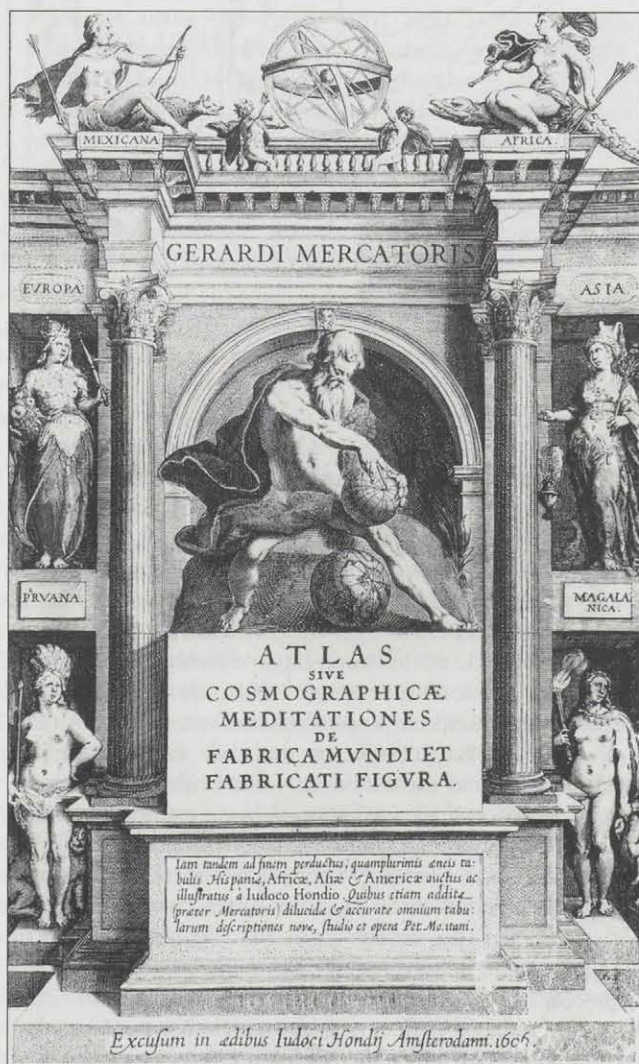
Opmerkelijk is dat het graveerwerk niet meer door een familielid van Mercator werd verzorgd. Dit is een belangrijke aanwijzing voor het feit dat de ambachtelijke vaardigheden van Gerhard II Mercator toch beperkt waren en dat hij met het uittreden respectievelijk de dood van Johannes Mercator niet meer onafhankelijk was.

Van de verschillende signaturen is de vermelding van Cornelis Claesz. (circa 1546-1609)²⁵ in wetenschappelijke zin het belangrijkste. Afkomstig uit Brabant, was hij in Amsterdam sinds ongeveer 1578 als boekverkoper, en sinds 1581 ook als drukker en uitgever werkzaam. Hij heeft een beslissend aandeel gehad in de verplaatsing vanaf ongeveer 1585 van het centrum van de Nederlandse kaartproductie van Antwerpen naar Amsterdam. Kort na 1600 schijnt Claesz. zich te hebben ingespannen om zijn uitgeversfonds met een atlas in folioformaat uit te breiden. Aangezien een eigen uitgave op korte termijn niet te realiseren was, heeft hij in dit verband eerst met Joan Baptist Vrients te Antwerpen samengewerkt. Deze had in 1601 de uitgeversrechten voor de Ortelius-atlas *Theatrum Orbis Terrarum* verworven. Een door Vrients in 1603 uitgegeven nieuwe Latijnse *Theatrum*-uitgave²⁶ verschijnt in de catalogus van de voorjaarsbeurs van 1603 onder de naam van Claesz.²⁷ Hiermee is de samenwerking tussen Claesz. en Vrients op het gebied van de atlasproductie echter tot een einde gekomen.

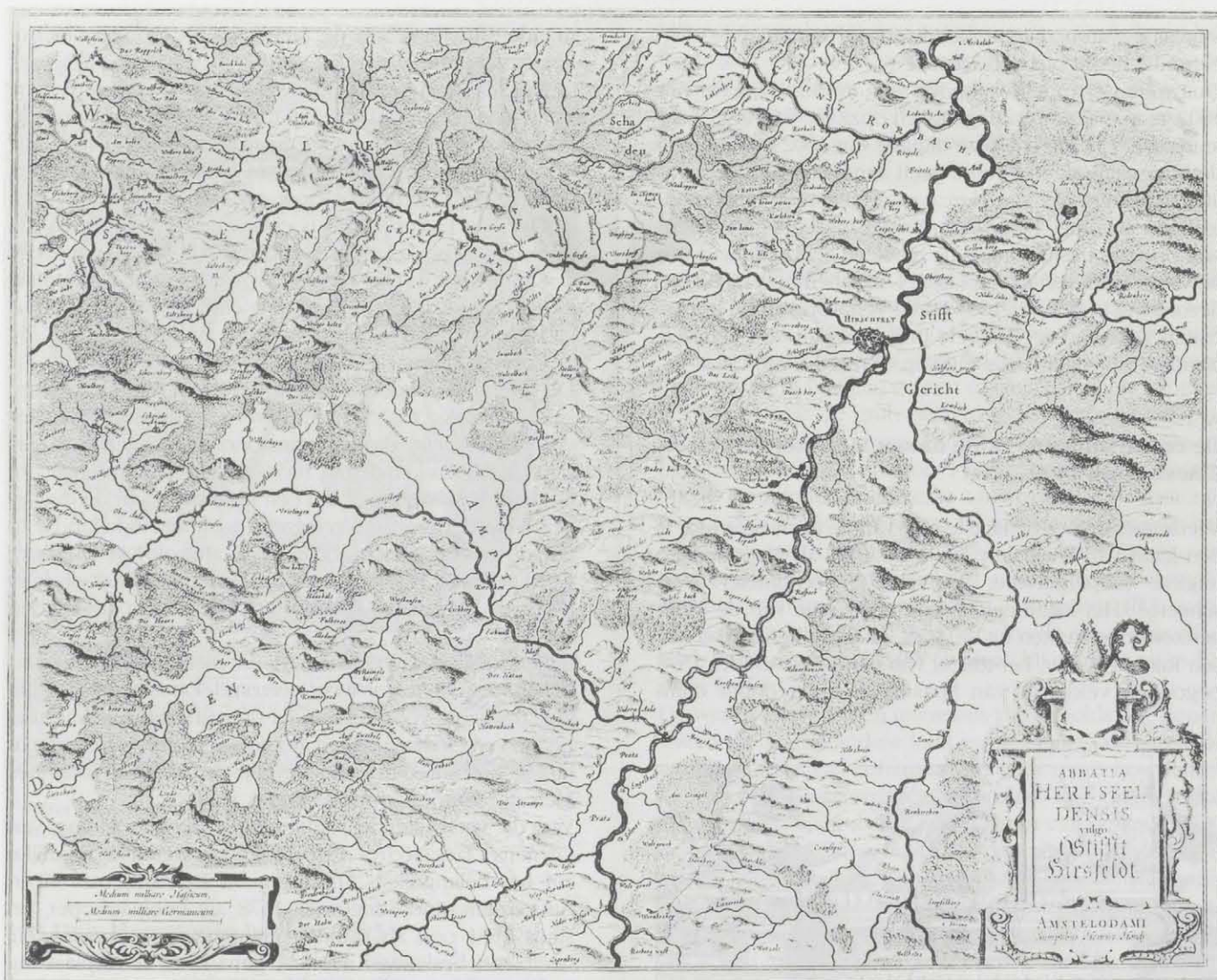
Cornelis Claesz. en de eerste Amsterdamse uitgave van de Mercator-atlas

In de toestemming, die Gerhard II Mercator op 18 maart 1604 verkreeg voor de verkoop van de koperplaten, wordt de koopsom van 2.000 daalders genoemd. Dit laat de conclusie toe dat er niet gedacht werd aan een veiling van de koperplaten, maar dat er reeds een koopsom met een koper was afgesproken. Deze koper was waarschijnlijk niet Jodocus I Hondius, maar Cornelis Claesz.

Cornelis Claesz. moet zich gerealiseerd hebben, dat hij bij de samenwerking met Vrients steeds de tweede viool zou blijven spelen. Daarom zou hij met de erven Mercator in

Titelpagina van de eerste Mercator-Hondiusatlas, 1606 (Duisburg, Kultur- und Stadthistorisches Museum).

Kaart van het stift Hersfeld in Hessen door Henricus Hondius (1633), mogelijk gebaseerd op het manuscript van de kartering van Hessen door Arnold Mercator.

onderhandeling gekomen kunnen zijn. Met de kaart van Westfalen blijkt dat er reeds enkele jaren contacten bestonden. Gezien de omstandigheden in Duisburg is zijn aanbod ongetwijfeld in goede aarde gevallen. De overgang van de koperplaten naar Claesz. kan in de vroege zomer van 1604 worden gedateerd.

Aanwijzingen voor een dergelijke gang van zaken geven ons de beurscatalogi. Hierin verscheen in de beide volgende jaren niet Hondius, maar steeds alleen Claesz. als nieuwe uitgever van de Mercator-atlas. In de loop van de tijd werd duidelijk dat de ingebruikneming van de koperplaten in Amsterdam niet zo vlot verliep als Claesz. zich wellicht had voorgesteld. Reeds op de herfstbeurs van 1604 bood Claesz. een nieuwe, nog vaag omschreven uitgave van de Mercator-atlas aan²⁸, met toegevoegde kaarten van Jodocus I Hondius en een door Petrus Montanus omgewerkte tekst. Op de voorjaarsbeurs van 1605 worden bij het kartografische aanbod²⁹ van Claesz. onder meer genoemd:

a) de juist verschenen, door Petrus Montanus bewerkte eerste Amsterdamse druk van Mercators Ptolemaeus-uitgave³⁰; het door Jodocus I Hondius opgestelde voorwoord is gedateerd 28 februari 1605;

b) als losse druk een later in de Hondius-uitgaven van de Mercator-atlas opgenomen kaart van het Meer van Genève door de Calvinistische theoloog Jacques Goulart (1580-ná 1622)³¹;

c) opnieuw de nieuwe uitgave van de Mercator-atlas, die 'op de komende beurs zeker leverbaar zal zijn.'

Desondanks kon Claesz. op de herfstbeurs van 1605 wederom slechts de Ptolemaeus-uitgave aanbieden.³²

De eerste Amsterdamse uitgave van de Mercator-atlas 'vermeerderd met vele koperdrukken van Spanje, Afrika, Azië en Amerika' verscheen met het impressum van Jodocus Hondius en een door hem ondertekend voorwoord, gedateerd 17 april 1606.³³ In de catalogus van de voorjaarsbeurs van 1606 is deze uitgave nog een deel van het aanbod van Claesz.³⁴ Hiertoef behoren exemplaren, waarbij het gegraveerde Hondius-adres overplakt is met een papiertje.³⁵ In de catalogus van de herfstbeurs van 1606 wordt de uitgave onder de naam van Hondius als uitgever vermeld.³⁶

Van een uitgave met een gezamenlijk Amsterdams impressum van Cornelis Claesz. en Jan Jansz., zoals vermeld in de catalogus van de herfstbeurs van 1607³⁷, is geen exemplaar bekend.

Cornelis Claesz. is dus de vermoedelijke organisator van de verkoop van de koperplaten van Mercator vanuit Duisburg naar Amsterdam en drijvende kracht bij de vervaardiging van de eerste uitgave in de Nederlanden. Waarschijnlijk pas ná het overlijden van Claesz. in 1609 zullen de koperplaten in het bezit van Hondius zelf zijn overgegaan.

Over de omvang van de overdracht van de nalatenschap van Mercator

Tot op heden was de vakliteratuur vaag betreffende de omvang van hetgeen in 1604 vanuit Duisburg naar Amsterdam werd verkocht. Op grond van nieuwe inzichten behoorden daartoe met zekerheid:

- 1) de 28 koperplaten van de kaarten der Ptolemaeus-uitgave, gebruikt voor de uitgave door Hondius-Claesz. in 1605, door Jodocus II Hondius in 1619 en door andere Nederlandse uitgevers tot aan 1730;
- 2) de 107 koperplaten van de kaarten van de atlas, gebruikt voor de atlassen van Hondius vanaf 1606;
- 3) de zestien koperplaten van de stadsplattegrond van Keulen van Arnold Mercator uit 1571, waarvan een uitgave door Henricus Hondius uit het jaar 1642 bekend is;
- 4) de twaalf koperplaten van de Germania-wandkaart van Mercator uit 1590; deze werd later door Cornelis Claesz. aangeboden. In 1632 verscheen een gewijzigde nieuwe uitgave bij Henricus Hondius;
- 5) de koperplaten van de kaart van Moers door Johannes Mercator van 1591, die sinds 1606 in de atlas werd opgenomen.

Waarschijnlijk hebben ook de zes koperplaten van Mercators eerste werk, de wandkaart van Palestina uit 1537, van deze partij deel uitgemaakt. Een nieuwe uitgave door Claesz. of Hondius is niet bekend, slechts een ongedateerde nieuwe Amsterdamse uitgave door Claesz. Janszoon Visscher kort na 1620. Parallel kan opgemerkt worden dat Visscher na 1632 van Henricus Hondius de koperplaten van de Germania-wandkaart heeft verworven en voor nieuwe drukken heeft aangewend.

De koperplaten van het overige vroege werk van Gerard Mercator zijn waarschijnlijk niet naar Amsterdam verkocht. Deze in hun tijd opzienbarende werken waren in het begin van de 17de eeuw door nieuwe kaarten achterhaald en voor Claesz. wetenschappelijk niet interessant.

Enigszins onduidelijk is de weg, die de kaart van Westfalen van circa 1599 is opgegaan. Zij is later -uit Duisburg of Amsterdam- in Antwerpen bij Pieter Verbiest terecht gekomen, die deze in 1624³⁸ en 1634³⁹ ten behoeve van nieuwe edities van zijn adres heeft voorzien. Mogelijkerwijs heeft tot de in 1604 naar Amsterdam verkochte nalatenschap van Mercator ook niet gedrukt materiaal behoord. Een spoor van een bewijs voor deze aanname treffen we aan in een kaart van het grondgebied van het stift Hersfeld in Hessen, die in 1633 door Henricus Hondius werd gepubliceerd. Deze vertoont een grote gelijkens met het overeenkomstig manuscript van de kartering van Hessen door Arnold Mercator.

In dit opzicht kan het interessant zijn om de in totaal 37 nieuwe kaarten, die door Jodocus I Hondius gegraveerd en in 1606 aan de eerste Amsterdamse uitgave van de

Atlas toegevoegd, nader te beschouwen. Kennelijk is daarmee het vervolgprogramma gerealiseerd, dat Rumold Mercator het in 1595 in zijn voorwoord omschreef.

In toekomstig, voornamelijk bronnenanalytisch onderzoek, zal moeten worden opgehelderd in welke mate Hondius hier heeft teruggegrepen op ouder werk, dat nog in Duisburg tot stand was gekomen.

NOTEN

1. J. Averdunk, *Gerhard Mercator und die Geographen unter seinen Nachkommen*. Gotha, 1914 (herdruk Amsterdam, 1969), blz. 93.
2. Het enig bekende exemplaar van deze druk ging in 1945 in Leipzig verloren. Een in 1891 vervaardigde kopie werd pas in het kader van het Mercator-jaar in 1994 uitgegeven: *Catalogus librorum bibliothecae clarissimi doctissimique viro piae memoriae, Gerardi Mercatoris*. Antwerpen, 1994. Over dit onderwerp verder Th. Penneman et al., *Mercator en zijn Boeken*. Sint-Niklaas, 1994.
3. Voor een in eigen beheer verschenen aanzet zie P.H. Meurer, *Cartographica in den Frankfurter Messekatalogen Georg Willers von 1564 bis 1592*. In: *Cartographica Helvetica* 13, 1996, blz. 31-37.
4. De bron is toegankelijk onder B. Fabian (ed.), *Die Messekataloge des sechzehnten, siebzehnten und achtzehnten Jahrhunderts (Mikrofiche-uitgave)*. Hildesheim, 1977 en volgende jaren.
5. Voor een overzicht zie P.H. Meurer, *De zonen en kleinzonen van Mercator*. In: M. Watelet, *Gerardus Mercator Rupelmundanus*. Antwerpen, 1994, blz. 371-385.
6. Een monografie over Arnold Mercator door de auteur is in voorbereiding.
7. Over Rumold Mercator binnenkort uitvoerig in hoofdstuk 8 in P.H. Meurer, *Corpus der älteren Germania-Karten* (in voorbereiding).
8. Gezien het Spaanse drukkersprivilege een moedige opdracht.
9. 'Novae Geographiae tomum, id est, Hispaniae descriptionem accuratam aggrediar, inde ad Africam, Asiam, Americam, et si aperiatur, uti spes est, ad tertiam continentem. quae Magellanica et terra Australis dicitur, me accingam, et quod in hisce omnibus Gerardus Mercator Pater piae memoriae inchoatum reliquit (ut sunt plura omnia) summo studio et industria pro virili, Deo conatibus aspirante, ad finem destinatum foeliciter perducam'.
10. Averdunk, *Gerhard Mercator*, blz. 156.
11. J. Denucé, *Oud-Nederlandse kaartmakers in betrekking met Plantijn*. Gent-Antwerpen, 1912-1913 (herdruk Amsterdam, 1964), deel II, blz. 322-323.
12. M. van Durme, *Correspondance mercatorienne*. Antwerpen, 1959, Nr. 217.
13. Averdunk, *Gerhard Mercator*, blz. 158.
14. Messekataloge, voorjaar 1596 (Fiche 004): *Rudimenta cosmographica Ioan. Hontero Coronensis lib. IV. distincta, cum annotationibus Bernardi Formerii Documensis L. L. L. ac tabulis Geographicis in aes incisus per Michaellem Mercatorem Duisbergensem G. Nept. futuris nundinis prodibunt. Duisburgi Cliviorum*. Zie ook G. Engelmann, *Johannes Honter als Geograph* (Studia Transylvanica 7). Keulen-Wenen, 1982; binnenkort ook Meurer, *Germania-Karten*, hoofdstuk 2.9.
15. Over Bernardus Furmerius zie: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* VII, Leiden, 1927, 458. Voorts talrijke vermeldingen in E.H. Waterbolk, *Twee eeuwen Friese geschiedschrijving. Opkomst, bloei en verval van de Friese historiografie in de zestiende en zeventiende eeuw*. Groningen, 1952.
16. Denucé, *Kaartmakers II*, blz. 323.
17. Tot op heden is in de literatuur een kaart van de landerijen van het Huis Brück bij Erkrath uit 1598 onvermeld gebleven (Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, Karten 6491). In 1606 tekende hij een plan van de schansen in de omgeving van Ruhrort (Stadtmuseum Düsseldorf, E 357);

- Averdunk, Gerhard Mercator, blz. 162 en Meurer, Zonen en kleinzonen.
18. Messekataloge, herfst 1597 (Fiche 007): Globus coeli et terrae Gerardi Mercatoris, fol. Coloniae.
 19. Een uitvoerig onderzoek naar de geschiedenis van de Drukkerij Buyss -vooral ook in verband met de samenwerking met Mercator- laat nog op zich wachten. Enkele gegevens zijn bijeen gebracht door J. Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*. Wiesbaden, 1982, blz. 92-93.
 20. Impressum: Dusseldorpii. Excudebat Bernardus Busius Illustrissimi Ducis Iuliae, Cliviae, Montis, &c. Typographus, sumptibus heredum Gerardi Mercatoris Rupelmundani, Anno 1602; Peter van der Krogt, *Koeman's Atlantes Neerlandici*, vol. I, t Goy-Houten, 1997, atlas 1:012.
 21. Averdunk, Gerhard Mercator, blz. 160-161; Peter H. Meurer, De kaart van Westfalen van Mercators erven uit 1599. In: *Caert-Thresoor* 6, 1987, blz. 11-14; G. Schilder, *Monumenta Cartographica Neerlandica*, vol. I. Alphen aan den Rijn, 1986, blz. 24.
 22. Van de intussen ongeveer vijftien bekende exemplaren worden hier als verblijfplaats vermeld: Universiteitsbibliotheek Amsterdam (O.K. 173); British Library, Londen (Maps C.3.c.9).
 23. Van deze zeldzame variant ken ik slechts twee exemplaren: Aberdeen University Library (Map 39); Sammlung Loeb-Laroque, Vetheuil.
 24. Schilder, *Monumenta Cartographica Neerlandica*, Vol. I, blz. 24-30.
 25. Over hem de beste levensbeschrijving in: B. van Selm, *Een menigste treffelijke Boecken: Nederlandse boekhandelscatalogi in het begin van de zeventiende eeuw*. Utrecht: HES uitgevers, 1987. Reeds op deze plaats zij verwezen naar deel VII van Schilders *Monumenta Cartographica Neerlandica*.
 26. *Theatrum Orbis Terrarum Abrahami Ortelii Antwerp. Geographi Regi, tabulis aliquot novis vitaeque auctoris illustratum*. Antwerpen: Joan Baptist Vrients, 1603; C. Koeman, *Atlantes Neerlandici III*, Nr. Ort 36.
 27. Messekataloge, voorjaar 1603 (Fiche 018): *Theatrum orbis terrarum Abrahami Ortelii, tabulis aliquot novis illustrata*. Prostat apud Cornelium Nicolai.
 28. Messekataloge, herfst 1604 (Fiche 021): *Theatrum orbis terrarum* [sic], a Gerardo Mercatore feliciter inchoatum, et iam ad finem perductum, quamplurimis tabulis Asiae, Africae, Americae et Hispaniae a Iodoco Hondio auctum atque illustratum. Additae item singulis tabulis (praeter eas quas Mercator habet) descriptiones P. Montani. Amstelrodami apud Cornelium Nicolai, in folio magno.
 29. Messekataloge, voorjaar 1605 (Fiche 022): *Claudii Ptolemaei Alexandrini Geographiae libri octo, graeco-latini cum tabulis geographicis, per Gerardum Mercatorem. Nunc a Petro Montano recogniti, castigati et aucti*. Amstelrodami, apud Cornelium Nicolai, in fol. ... Nova chorographica tabula Lacus Lemanni locorumque circumiuentium autore Iac. G. Genevensis, apud Cornelium Nicolai ... *Theatrum orbis terrarum* a Gerardo Mercatore feliciter inchoatum, et iam ad finem perductum a Iudoco Hondio, cum descriptionibus D. viri Petri Montani. fol. Regal. futuris nundinis certo exhibit, apud Cornelium Nicolai.
 30. *Claudii Ptolemaei Alexandrini Geographiae libri octo graeco-latini*. Amsterdam: Cornelis Claesz. en Jodocus Hondius, 1605; Peter van der Krogt, *Koeman's Atlantes Neerlandici*, vol. I, atlas 1:511.
 31. Peter van der Krogt, *Koeman's Atlantes Neerlandici*, vol. I, map 4985:1A.
 32. Messekataloge, herfst 1605 (Fiche 023): C. Ptolomei *Geographiae libri Graeco latini Gerardi Mercatoris, nunc a D. Petro Montano emendati*. Amsterd. apud Cornelium Nicolai.
 33. *Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*. Amsterdam: Jodocus Hondius, 1606; Peter van der Krogt, *Koeman's Atlantes Neerlandici*, vol. I, atlas 1:101A.
 34. Messekataloge, voorjaars 1606 (Fiche 024): Gerardi Mercatoris Atlas, *Cosmographicae Meditationes de fabrica Mundi* Amsterodami apud Cornelium Nicolai. Regal-fol.
 35. Peter van der Krogt, *Koeman's Atlantes Neerlandici*, vol. I, atlas 1:101B.
 36. Messekataloge, herfst 1606 (Fiche 025): Gerardi Mercatoris Atlas, sive *Cosmographicae meditationes de fabrica Mundi*; illustratus a Iudoco Hondio, studio et opera Petri Montani auctus. Ambsterdam apud Iodocum Hondium. Median.
 37. Messekataloge, herfst 1607 (Fiche 028): Gerardi Mercatoris Atlas, sive *Cosmographicae meditationes iam tandem ad finem perductus, quam plurimis tabulis auctus ac illustratus* a Iodoco Hondio etc. Ambsterdam apud Cornelium Nicolai et Ioannem Ianson. fol. real.
 38. Tot nu toe niet beschreven; enig bekende exemplaar: Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel (II.53972.C).
 39. Tot nu toe niet beschreven; enig bekende exemplaar: Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel (III.9242).

SUMMARY

The sale of Mercator's copperplates to Amsterdam in 1604

In literature, it is assumed that shortly after the last *Atlas*-edition of 1602, the heirs of Gerard Mercator were not able to continue the family-enterprise on a high standard any more. It is said that the copper plates together with the entire property of Mercator was auctioned in 1604 in Leyden and was acquired by Jodocus I Hondius. A new interpretation of the sources raises a surmise that this, in historical aspect very important, transaction had taken a different way, with the Amsterdam publisher Cornelis Claesz. as the central figure.

De Stadsplattegronden van Jacob van Deventer

Verschenen deel Gelderland

Prijs f 250,-

Verschenen deel Brabant/Limburg

Prijs f 250,-

Andere delen zijn nog leverbaar.

Losse kaarten met beschrijving in een koker f 29,50 franko huis

— • —

Gewestkaarten van de Nederlanden door Jacob van Deventer;
1536 - 1545

Prijs f 185,-

Canaletto, Postbus 68,
2400 AB Alphen aan den Rijn
Telefoon 0172 - 44 46 67 Fax 0172 - 44 02 09

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

**voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament**

- **boeken in leer en perkament**
 - **charters en zegels**
 - **prenten en tekeningen**
 - **kaarten en affiches**
 - **massaconservering**
 - **vrijblijvende offertes**
-
- **vacuüm-vriesdrogen**

ondersteuning bij calamiteiten

- **24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade**

06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)

Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

THE NEW HOLLSTEIN
DUTCH & FLEMISH ETCHINGS, ENGRAVINGS AND WOODCUTS
1450 - 1700

THE VAN DOETECUM FAMILY
1554-1606

by

HENK NALIS

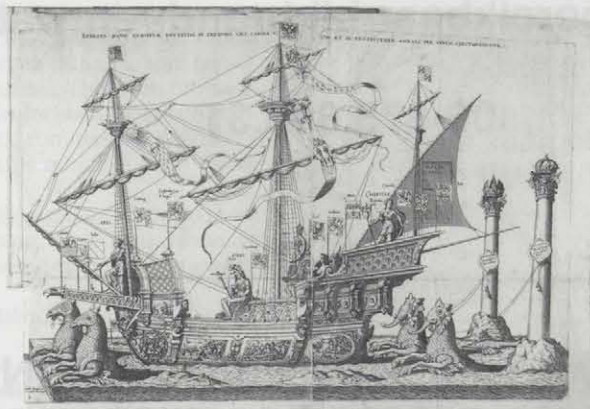
This publication in the New Hollstein Dutch & Flemish etchings, engravings and woodcuts series, which consists of four volumes and a CD-ROM, is the first comprehensive and fully illustrated catalogue of all the prints and maps engraved or etched by members of the Van Doetecum family: Jan, Lucas, Baptista and Jan the Younger. The brothers Jan and Lucas left Deventer for Antwerp, where they worked for the great publishers Hieronymus Cock and Gerard de Jode. They etched landscapes after Pieter Bruegel the Elder and the so-called Master of the Small Landscapes, ornamental designs after Cornelis Floris and Hans Vredeman de Vries, maps for Cock, De Jode and Abraham Ortelius etc. The Van Doetecum brothers had developed a special technique of etching, so closely resembling the quality of engraving that their prints have been frequently described as engravings. Contemporaries most valued their technique through which the Van Doetecums were able, with a minimum of effort, to imitate engraving and to produce a smooth gradation of tone. Until recent times art historians paid little attention to the brothers who were considered 'reproduction engravers', but since the studies of Oberhuber, Mielke and Riggs they are considered to be original and important graphic artists.

After the death of Lucas in the early eighties of the sixteenth century Jan returned to the northern Netherlands, where he then worked with his sons Jan the Younger and Baptista. Jan engraved important maps, such as the sea charts for Lucas Waghenaer's *Spiegel* and *Thresoor der Zeevaert* and the maps after Petrus Plancius (1592), which were so important to the Dutch explorers. The Van Doetecum family also made the illustrations for the famous itineraries of Jan Huygen van Linschoten, Gerrit de Veer and Olivier van Noort. Moreover the Van Doetecums built up an important own stock of maps, history prints and art prints. In his native town Deventer Jan made some highly interesting anti-catholic prints.

This catalogue holds many new attributions on both art prints and maps, which have been known until now under the name of publishers like Hieronymus Cock or listed as anonymous. The works are presented in a chronological order, so that the development of the work of the Van Doetecum family can be followed, as well as their contributions to the history of print and mapmaking in Antwerp and the northern Netherlands. The catalogue holds clear-cut descriptions of the major differences between states. Documents on copper-plates, privileges and distribution of the prints are incorporated. Extensive repositories of impressions per state and references to the shelf-marks, pagination and letterpress texts are given, as well as cartographical sources for the maps.

The descriptions will identify each loose map, originating from an atlas or itinerary. Each separate map can be traced back to its original edition. In this way this publication will be an important addition to Koeman's *Atlantes Neerlandici*, so far as the atlases of Abraham Ortelius, Gerard de Jode, Petrus Kaerius, Mercator-Hondius and Lucas Jansz. Waghenaer are concerned. In the same way it completes Tiele's *Mémoire bibliographique* and the *Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereniging* with regard to the itineraries of Jan Huygen van Linschoten, Gerrit de Veer and Olivier van Noort.

Special attention is paid to Bible maps with a list of all Bibles in which the maps are bound. This catalogue is an indispensable supplement to recent books on Bible maps.

Henk Nalis is archivist and historian in the city of Deventer, from which the Van Doetecum family originate. He has published several books and articles on the topography of the city of Deventer and on Deventer printers and publishers of books and almanacs of the sixteenth and seventeenth century.

Rochussenstraat 3d 3015 EA Rotterdam tel: 010-4360689 fax: 010-4360153

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. Lida Ruitinga, Vrije Universiteit, Kaartenverzameling, De Boelelaan 1103, 1081 HV Amsterdam, fax (020) 444 5259, e-mail: A.H.Ruitinga@ubvu.vu.nl

Varia is ook te raadplegen op internet: <http://kartoserver.frw.ruu.nl/html/staff/krogt/caert/varia.htm>

European Map Fair

Alle abonnees van *Caert-Thresoor* hebben eind augustus een brochure van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden ontvangen. Hierin staan de achtergronden en doelstellingen van de stichting. Bij deze brochure was een nieuwsbrief gevoegd met informatie over de door onze stichting op 27 en 28 november aanstaande te organiseren eerste European Map Fair in de Grote of Onze Lieve Vrouwe Kerk te Breda. Deze Brabants-Gotische kerk is recentelijk volledig gerestaureerd en vormt een prachtige ambiance voor de door ons op deze beide dagen geplande activiteiten. De beurs wordt ingericht in beide zijbeuken, onder de toren en in het middenschip. Voorafgaand aan de fair wordt op vrijdag 27 november binnen de beslotenheid van het koor een symposium georganiseerd, waarbij onder meer de handelseditie van het magnum opus van mr. dr. H.A.M. van der Heijden zal worden gepresenteerd. Gedurende de twee beursdagen wordt in de kooromgang van de Grote Kerk een tentoonstelling ingericht met de titel *Ghemeten ende Ghesneden. Een ontmoeting met oude Nederlandse kaarten; hun betekenis en hun schoonheid*. Op zaterdagmiddag 28 november kunnen bezoekers eigen oude atlanten en kaarten laten taxeren op hun inhoudelijke en commerciële waarde. Deze taxatiesessie vindt plaats in de consistoriekamer. Het bestuur van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden beveelt de abonnees van *Caert-Thresoor* een bezoek aan deze eerste European Map Fair warm aan.

Mathieu Franssen, secretaris.

Wijziging redactie *Caert-Thresoor*

Na ruim dertien jaar, waarvan de laatste twee als voorzitter, heeft Marc Hamelers zich teruggetrokken uit de redactie van *Caert-Thresoor*. Hij heeft zich in die periode naar aard en geweten ten volle voor het tijdschrift ingezet. De redactie dankt hem daar ten zeerste voor.

Verslag studiedag NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie te Amsterdam op 19 juni 1998

Het jaar 1998 is in de wereld van de historische kartografie een heel bijzonder jaar. Op velerlei wijzen wordt herdacht dat 400 jaar geleden de 'aartsvader van onze atlas', Abraham Ortelius (1527-1598), te Antwerpen overleed. De achttiende studiedag in het bestaan van de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie stond dan ook toepasselijk in het teken van de 'homo universalis' uit de Zuidelijke Nederlanden. De belangstelling voor deze gebeurtenis was groot. Rond de 100 historisch-kartografische liefhebbers wisten de Doelenzaal van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek te vinden: een absoluut record! De fraaie zaal aan de Singel vormde het decor voor zes uiteenlopende lezingen over leven en werk van Ortelius.

De eerste bijdrage was van J. Depuydt, die inging op de brede kring van vrienden en correspondenten rond Ortelius. De Belgische historicus behandelde drie belangrijke bronnen waarmee het 'netwerk van geleerden en kunstenaars' rond de

Antwerpse kaartenmaker kon worden blootgelegd. Zo noemde hij de 'Catalogus Auctorum', de namenlijst die in het *Theatrum Orbis Terrarum* van Ortelius is bijgevoegd. In de latere edities van het *Theatrum* telde de lijst maar liefst 183 namen. Een andere belangrijke bron zijn de 376 brieven van Ortelius aan correspondenten en vrienden. In 1887 publiceerde J.H. Hessels hierover het werk *Abrahami Ortelii*. Door omstandigheden raakten de brieven in 1955 over de gehele wereld verspreid. Inmiddels heeft Depuydt zo'n 85 procent weer weten te lokaliseren. De meeste brieven bevinden zich sinds 1994 in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. De derde biografische bron tenslotte wordt gevormd door het *Album Amicorum* voor Ortelius. Op basis van de genoemde bronnen hebben volgens Depuydt ongeveer 250 mensen rechtstreeks met Ortelius in verband gestaan. Opvallend daarbij is het relatief geringe aantal kartografen. Ortelius was meer een centrale figuur op het vlak van de oudheidkunde. Voor het trekken van echt harde conclusies is desalniettemin nader onderzoek nodig. De leemtes in Hessels publicatie zijn nog steeds niet opgevuld. De definitieve biografie van Ortelius laat nog steeds op zich wachten', aldus Depuydt.

De tweede lezing van de dag werd verzorgd door prof. dr. G. Schilder. Hij sprak over de drie door Ortelius uitgegeven wandkaarten. Helaas is geen enkele wandkaart in gemonteerde vorm bewaard gebleven. Wel zijn er enkele in atlanten gebonden exemplaren bekend. De eerste wandkaart zag in 1564 het licht. Het betrof de grote hartvormige wereldkaart in acht bladen. Bronnen voor het vervaardigen van deze kaart waren de klassieke oudheid, de beschrijvingen van Marco Polo en de Spaanse en Portugese zeekaarten. In 1567 verscheen de tweede wandkaart van Azië in acht bladen. Ortelius was de eerste die van dit werelddeel een wandkaart uitgaf. Het geheel is gebaseerd op het werk van de Italiaanse kartograaf en uitgever Giacomo Gastaldi. De derde wandkaart betreft de in 1571 uitgegeven kaart van Spanje in zes bladen. Deze werd in samenwerking met Carolus Clusius gemaakt. De kaart, met mooie cartouches in renaissancestijl, had een grote invloed en kende tot in de 18de eeuw heruitgaven.

Na de koffie ging dr. M.P.R. van den Broecke in op de betekenis van Ortelius als verzamelaar, wetenschapper en koopman voor de kartografie. Hij betitelde de 16de-eeuwse alleskunner als een 'begenadigd autodidact', omdat deze nooit een universitaire scholing heeft gehad. De wetenschapper Ortelius was zijn tijd ver vooruit. Heel karakteristiek kan de nauwgezette bronvermelding worden genoemd, waarbij ook werd vermeld of een bron betrouwbaar was of niet. Ortelius verdient voorts het predikaat van een 'geboren en gepassioneerd verzamelaar'. Zijn huizen waren regelrechte musea, waarin kaarten, munten, boeken, exotica en dergelijke werden tentoongesteld. De combinatie van wetenschapper en verzamelaar zou niet mogelijk zijn geweest, wanneer Ortelius geen handelsinstinct zou hebben gehad. Als koopman wist hij 7.500 atlanten en 950.000 kaarten op de markt te brengen. Naar schatting zijn daarvan nog zo'n 1.850 atlanten en 200.000 kaarten behouden gebleven.

De lezing van D. Imhof gaf een vernieuwend overzicht van de

Drs. R.G.H. Sluijter (m) was de gelukkige winnaar van de 'Caert-Thresoor'prijs 1997, die hij ontving uit handen van prof. dr. G. Schilder (l). Sluijter wordt terzijde gestaan door zijn vriendin, M. Dirven (foto: Marco van Egmond).

ontwikkelingen rond het *Theatrum Orbis Terrarum* ná 1612. Nadat in 1610 de schoonzoon van Christoffel Plantijn, Jan I Moretus, overleed, kwam de Plantijnse uitgeverij in handen van de zonen Jan II en Balthasar I Moretus. Met name Balthasar was een groot bewonderaar van Ortelius, die hij de 'Ptolemaeus van de 16de eeuw' noemde. Als hoofd van de uitgeverij trachtte hij dan ook de uitgave van de werken van Ortelius nieuw leven in te blazen. Daartoe kochten de broers Moretus in 1612 uit de nalatenschap van Joan Baptista Vrients een groot aantal exemplaren en koperplaten van vroegere edities van het *Theatrum* in het Latijn, Italiaans, Spaans en Nederlands. Op de titelpagina's werd alleen de naam van de Plantijnse boekhandel toegevoegd, waardoor dus geen nieuwe edities van het *Theatrum* verschenen. Slechts bij een beperkt aantal exemplaren waren de koperplaten met kaarten meegedrukt. Het plaatdrukkersatelier van Theodoor Galle verzorgde al vanaf 1600 haast exclusief het drukken van koperplaten in publicaties van de Plantijnse uitgeverij. Ook voor het drukken van de koperplaten met kaarten in het *Theatrum* was Galle de aangewezen persoon. Vanaf 1614 trof Balthasar voorbereidingen voor het drukken van een compleet ver-

nieuwde uitgave van het *Theatrum*. De herziening kon slechts gedeeltelijk tot stand komen door de uitgave in 1624 van het *Parergon* en de *Nomenclator*. Mede vanwege de opkomst van de Amsterdamse atlanten besloot Balthasar uiteindelijk af te zien van een nieuwe uitgave van het hele *Theatrum*. 'Hoewel hij in zijn opzet niet direct slaagde, danken we aan hem toch de allerlaatste en mooiste uitgave van het *Parergon*', zo besloot Imhof zijn verhaal.

Na de lunch was het de beurt aan mr. dr. H.A.M. van der Heijden, die de geschiedsopvatting van Ortelius in het kader van zijn tijd plaatste. Het was destijds een roerige periode, waarin een hernieuwde belangstelling voor de klassieke oudheid ontstond. Bij Ortelius uitte zich dat bijvoorbeeld in de uitgave van het *Parergon* en de *Tabula Peutingeriana*. Aldus was de geografie de dienaar van de geschiedenis. Was de geschiedenis voorheen een wetenschap van voor te lezen handschriften, in de tijd van Ortelius werden de geschiedboeken gedrukt. Er was een ruime markt voor. De bronnen voor het *Theatrum Orbis Terrarum* waren onder meer de klassieke auteurs, die toentertijd zorgden voor een doorbreking van de geschiedenis als heilsgeschiedenis. Ortelius bracht dit 'historisch

De interessante en fraai ingerichte tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam werd enthousiast bezocht (foto: Marco van Egmond).

realisme' weer onder de aandacht van de lezer. Hij maakte de geschiedenis bekend door middel van kaarten. 'Zonder geografie heeft de geschiedenis geen oog', heeft Ortelius gesteld. Zijn centrale motto was dan ook: 'Als u meer ziet, is mijn doel bereikt'.

De laatste spreker op de studiedag was drs. J.W.H. Werner. Hij gaf een korte toelichting op de tentoonstelling *Abraham Ortelius (1527-1598), aartsvader van onze atlas*, die in een naastgelegen zaal van de Amsterdamse universiteitsbibliotheek (UBA) was ingericht. De UBA bezit een rijke collectie aan kartografische uitgaven door Ortelius. Het gaat om negentien grote folio-atlassen en zeventien kleine zakatlassen uit de 16de en vroege 17de eeuw. Het aantal losse atlaskaarten omvat bij benadering 800 exemplaren. Daarvan bevindt zich het merendeel in de Collectie Muller, die in 1910 door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG) werd verworven en in de UBA werd ondergebracht. De tentoonstelling zelf plaatste het *Theatrum Orbis Terrarum* in een context. Zodoende waren -naast de diverse werken en brieven van Ortelius- onder andere contemporaine uitgaven van Mercator, Blaeu en Janssonius te bewonderen. Ook enkele composietatlassen waren geëxposeerd. De tentoonstelling bood een zeer goed inzicht in de enorme variatie in het oeuvre van Ortelius.

De studiedag werd door prof. dr. G. Schilder afgesloten met het uitreiken van de *Caert-Thresoor* prijs 1997. Het was de eerste keer dat deze prijs, bedoeld voor het beste artikel in een bepaalde jaargang van het tijdschrift *Caert-Thresoor*, werd uitgereikt. De 1.000 gulden was weggelegd voor drs. R.G.H. Sluiter met zijn artikel 'Johannes Dou (1615-1682), landmeter van Rijnland' (*Caert-Thresoor* 16.1 (1997) blz. 1-9).

Na het formele programma was er gelegenheid om de tentoonstelling te bezoeken en van een hapje en drankje te genieten. Al met al kon weer van een geslaagde en leerzame dag gesproken worden.

Marco van Egmond

Ingezonden brief over (te) late aankondigingen

De redactie van *Caert-Thresoor* ontving in april van dit jaar onderstaande brief van de heer H.Th. Drenth:

Op 8 april viel bij mij het eerste nummer van 'Caert-Thresoor' in de bus. Daarin werd een zeer interessante tentoonstelling '25 jaar aanwinsten van de Collectie Bodel Nijenhuis' aangekondigd. Helaas de tentoonstelling liep slechts tot 9 april! Dit was niet de eerste keer dat een dergelijke aankondiging als mosterd na de maaltijd kwam. Ook twee voorgaande tentoonstellingen in Leiden werden zeer laat of te laat gesignaleerd, namelijk 'Rijnland in Kaart' (1/6-29/6 1996 in 'Caert-Thresoor' nummer 2) en 'Uit de kaartenwinkel van de V.O.C.' (30/8-16/10 1996 in 'Caert-Thresoor' nummer 3).

Dergelijke tentoonstellingen worden in de evenementenagenda's van andere bladen slechts zelden vermeld, zodat de potentiële bezoekers van zulke exposities -de abonnees van 'Caert-Thresoor'- aangewezen zijn op (tijdige) signalering daarvan in dat blad. Hoogstwaarschijnlijk zijn zij (mede) daarom abonnee op dat tijdschrift. Met alle begrip voor de timingproblemen (tentoonstellingsperiode versus verschijningsdatum) vraag ik mij toch af of met enige inspanning -vooral van de organisator- zo'n aankondiging niet in een eerdere editie van 'Caert-Thresoor' kan worden geplaatst. Per slot van rekening is toch ook die organisator voldoende liefhebber om er vreugde aan te beleven als veel geïnteresseerden belangstelling voor zijn werk tonen. Nu resulteert een dergelijke (te) late aankondiging, althans bij mij, alleen maar in een gevoel van teleurstelling.

Naschrift van de redactie: Omdat de redactie het door de heer Drenth aangestipte probleem erkent, is besloten tot integrale plaatsing van zijn brief. Wellicht dat er op die manier een preventieve werking van uitgaat. Over het algemeen zijn er twee samenhangende factoren verantwoordelijk voor de (te) late aankondigingen van actuele gebeurtenissen in *Caert-Thresoor*. Enerzijds betreft dat inderdaad persberichten, die niet tijdig genoeg aan de redactie worden toegezonden. In combinatie met de geringe verschijningsfrequentie valt dit soort berichten veelal tussen wal en schip. Anderzijds zit er een grote tijdsduur tussen het bij de drukker aanleveren van de geredigeerde kopij en het uiteindelijk verschijnen van het

tijdschrift. Soms moet de eindredacteur op het laatste moment nog zaken schrappen, die door de actualiteit zijn achterhaald. Aan het laatstgenoemde punt valt weinig te doen: *Caert-Thresoor* heeft nu eenmaal niet het actuele karakter van een dag-, week- of maandblad en geniet dan ook niet de hoogste prioriteit. Blijft dus over het tijdig aanleveren van persberichten. Hierbij geldt de stelregel 'beter een paar maanden te vroeg, dan een week te laat'. Organisatoren moeten ervoor zorgen dat ruim voor aanvang van een tentoonstelling of evenement de aankondiging de redactie heeft bereikt. Als richtlijn kunnen de volgende deadlines gehanteerd worden:

Nr.	Verschijnen	Deadline kopij
1	medio maart	1 februari
2	medio juni	1 mei
3	medio oktober	1 september
4	medio december	1 november

De redactie hoopt hiermee -nog meer dan voorheen- teleurstellingen, zoals die door de heer Drenth zijn ondervonden, te voorkomen.

In memoriam drs. A.H. Sijmons (1913 - 1998)

Oud-conservator van de kaarten en atlassen in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA), drs. A.H. Sijmons, is op 10 augustus van dit jaar overleden. 'Meneer Sijmons' voor de meesten, 'Ab Sijmons' voor enkele trouwe generatiegenoten en kennissen van het eerste uur.

Ondanks zijn grenzeloze leergierigheid zat een studie er voor hem, een timmermanszoon, in de crisisjaren niet in. Op jonge leeftijd begon hij dan ook als loopjongen bij een bank, waar zijn bijzondere talenten niet onopgemerkt bleven en hij al snel veel belangrijker werk te doen kreeg.

Het is niet toevallig dat hij tijdens zijn gehele loopbaan altijd op een of andere manier klussen moest klaren, die anderen in zijn ogen 'verprutst' of niet afgemaakt hadden. Dat waren meestal werkzaamheden, waarvoor veel accuratesse, doelgerichte systematiek, tempo en een lange adem vereist waren. Hoe groter de chaos en hoe omvangrijker de hoeveelheid te ordenen materiaal, hoe liever het hem leek te zijn. Zo heeft hij menige werkgever, commissie, redactie, vereniging en collega op onnavolgbare wijze uit de problemen geholpen.

Sijmons liet het er niet bij zitten dat hij niet op de gebruikelijke leeftijd aan een universitaire studie kon beginnen. En zo besloot hij na de oorlog -de zorgen van een jong gezin en een werkkring ten spijt- zich aan te melden bij de Universiteit van Amsterdam om sociografie te gaan studeren. Een van zijn belangrijkste werkgevers was Uitgeversmaatschappij Elsevier, waar hij in het midden van de jaren vijftig terecht kwam. Het resultaat was dat Elsevier uiteindelijk een volwaardige atlas, de *Grote Winkler Prins Atlas*, in het fonds kreeg. In die tijd was hij vaker bij atlasprojecten betrokken. Voor de Winkler Prins encyclopedie verrichtte hij ook veel werk.

Na Elsevier volgde de Universiteitsbibliotheek Leiden, waar hij de kaartencollectie zou gaan aanpakken. *Zou*, want zeer korte tijd later, eind 1966, zwichtte hij voor het verleidelijke verzoek van de toenmalige onderbibliothecaris, prof. dr. S. van der Woude, om in de UBA 'orde op zaken te komen stellen'. Na jarenlang werken volgens een onwrikbaar schema kon Sijmons kort voor zijn pensionering melden dat de catalogisering van de vele tienduizenden kaartbladen en kaartseries (op wat deelbestanden na) voltooid was.

Na zijn pensionering, in mei 1978, begon Sijmons als vrijwilliger de vele honderden atlassen van vóór 1801 in de UBA te traceren en te catalogiseren. De UBA was niet het enige 'werk' van de 65-plusser. Keer op keer werd hij door derden benaderd als redder in de nood. Eerst kreeg hij een boel werk te doen aan de financiële administratie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie (NVK). En zo volgden meer van dat soort 'akkefietjes'. Ook werkte hij hard mee aan het

Kartografisch Woordenboek, dat in 1991 door de NVK gepubliceerd werd. Met de heren Vis van Canaletto had hij een bijzondere en hartelijke relatie, gedreven als beide partijen waren om veelgevraagde oude kaarten in de vorm van betaalbare facsimile-uitgaven aan de leek en de professional beschikbaar te stellen. Daaruit groeide als vanzelf de redactie van de *Historische Plattegronden van Nederlandse Steden*. Uiteindelijk werd daarvoor een stichting opgericht met Sijmons als voorzitter, een functie die hij tot aan zijn overlijden vervulde. Ook met de heer en mevrouw Muller van Rudolf Muller International Booksellers onderhield hij een soortgelijke relatie, waaruit onder meer de bijzondere facsimile-uitgave *Atlas de Santarem* voortkwam. Behalve artikelen over atlaskartografie publiceerde Sijmons over facsimiles en hij schreef bij diverse facsimile-uitgaven een wetenschappelijke inleiding.

Intussen bleef de oud-conservator met wisselende frequentie op de Kaartenzaal werken aan de atlassen. In 1987 verscheen de geheel getypte catalogus van de UBA-atlassen van vóór 1801. De catalografen van de oude drukken konden dankzij Sijmons' werk dit bestand compleet in de online catalogus invoeren. De volgende ronde was het selecteren van alle overige atlassen uit de alfabetische catalogus, zo'n 1.500 kaartbakken groot. Met stijgende verbazing zag het UBA-personeel hem vastberaden, bak voor bak, in de loop der jaren zijn einddoel naderen. In zijn kielzog gebruikten ook nu weer de catalogiseerders de geselecteerde titels voor retro-invoer in het computersysteem. Op 2 oktober 1997 werd de laatste van de circa 5.000 atlastitels uit de laatste bak gelicht.

Anders dan zijn onbedwingbare werklust en ijzeren discipline zouden doen vermoeden, betoonde Sijmons zich een behulpzaam, hartelijk en innemend mens. Toen ik hem in 1975 voor het eerst ontmoette was ik verbaasd hoe hij mij als student steeds geduldig met raad en daad bijstond, terwijl uit alles bleek dat hij in een voortdurend gevecht met de tijd verwickeld was. Bezoekers en personeel zullen meneer Sijmons op de Kaartenzaal missen. Ook al nam de frequentie van zijn bezoeken af en bemoeide hij zich steeds minder met de actuele ontwikkelingen, zijn scherpe geest en encyclopedische kennis waren onovertroffen en kwamen van pas als handboeken en computers het lieten afweten. Hij bleef hartstochtelijk betrokken bij de collectie; hij was belangstellend en onderhoudend en kon intens genieten als er iets te vieren viel. Met Sijmons is een erudiet man van de oude stempel heengegaan, een exponent van de 'oude UBA'. Het 'eделе handwerk' ging wat hem betreft boven alles, betrouwbaar en onafhankelijk. Tot het laatst toe heeft Sijmons aan zijn vak -en zijn grote passie, de documentatie van de historische orgels in Nederland- gewerkt. Hij leek dan ook vastbesloten om 'in het harnas' te sterven. Zo is geschied, na een lang en onvoorstelbaar arbeidzaam leven.

Jan Werner

Conservator kaarten en atlassen UBA

Prijsvraag Teylers Tweede Genootschap

In het kader van de ruim 200-jarige traditie van de Teylers Stichting om wetenschappelijk onderzoek te bevorderen, hebben directie van de Teylers Stichting en de leden van Teylers Tweede Genootschap besloten om voor het jaar 1998 een prijsvraag uit te schrijven. Zij vragen een kritische beschouwing aangaande een facet van de Nederlandse prentproductie in de 17de eeuw, zoals bijvoorbeeld de bijdrage van de kartografie aan de prentkunst of de handel in koperplaten en het hergebruik ervan. Mededingers kunnen enerzijds een langere studie in de vorm van een voor publicatie gereed geschrift indienen. Anderzijds kan ook een aantal kleine publicaties, merendeels verschenen vóór 1 januari 2001, vergezeld van een voor de gelegenheid van de prijsvraag geschreven stuk worden ingezonden. Dit stuk mag nog niet in druk verschenen zijn en moet de publicaties in een ruimer wetenschappelijk kader plaatsen.

De prijs bestaat uit een gouden erpenning op de stempel des Genootschaps geslagen. Deze penning wordt uitgereikt tijdens een bijeenkomst in de gehoorzaal van het Teylers Museum.

Inzendingen dienen vóór 1 januari 2001 in het bezit te zijn van de directie van de Teylers Stichting. Nadere inlichtingen kun-

nen schriftelijk of telefonisch worden ingewonnen bij de secretaris van het genootschap, de heer drs. A. Pol, Postbus 11028, 2301 EA Leiden, telefoon: 071-5120748, fax: 071-5128678, e-mail: penningkabinet@museum.nl. De voorwaarden voor deelname zijn opgenomen in een programma, dat te verkrijgbaar is bij de administratie van het Teylers Museum, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem, telefoon: 023-5319010.

IMCoS - Helen Wallis Award voor Susan Gole

Susan Gole is op 12 juni van dit jaar winnaar geworden van de IMCoS - Helen Wallis Award 1998, de prijs die uitgelooft wordt aan degene die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de kartografie. Gole kreeg de prijs, een zilveren dienblad en een cheque van 300 pond, onder meer voor haar werkzaamheden voor de International Map Collectors' Society (IMCoS). Zij fungeerde lange tijd als voorzitter van deze vereniging. Ook is zij sinds 1991 redacteur van het blad *IMCoS Journal*. Gole is verder een fanatiek verzamelaar van kaarten van India. Over dit onderwerp schreef zij talrijke boeken.

Nieuwe prijs voor dissertaties historische kartografie

De Newberry Library en het daaraan gelieerde Hermon Dunlop Smith Center for the History of Cartography in Chicago hebben de Nebenzahl Prize for Dissertations in the History of Cartography in het leven geroepen. Deze prijs voor dissertaties op het vakgebied van de historische kartografie is de opvolger van de Nebenzahl Prize for Books in the History of Cartography, die niet langer meer uitgereikt wordt. Met ingang van januari 1999 zal de nieuwe prijs middels een open competitie om de twee jaar worden uitgereikt aan de auteur van een recent afgeronde dissertatie, die een aanzienlijke bijdrage levert aan de wetenschap van de historische kartografie. De prijswinnaar ontvangt een bedrag van 1.500 dollar. Ook krijgt hij of zij de mogelijkheid om aan de Newberry Library de dissertatie verder uit te werken. Voor twee weken tot twee maanden is daartoe een beurs van 800 dollar per maand beschikbaar. Ook wordt door de University of Chicago Press een 'review' van de dissertatie verzorgd.

Mededingers voor de prijs dienen vóór 1 november 1998 hun dissertatie, die voor een groot gedeelte moet ingaan op de geschiedenis van de kartografie, in te zenden. Inzendingen van buiten de Verenigde Staten zijn welkom, mits het dissertatie-exemplaar in het Engels is vertaald. Twee schriftelijke exemplaren van de dissertatie -één gebonden en één ongebonden- moeten inclusief alle afbeeldingen samen met drie aanbevelingsbrieven en toepasselijke documentatie van de wetenschappelijke instelling toegezonden worden. Na 1 januari 1999 zullen de inzenders van de uitslag op de hoogte worden gebracht.

Voor meer informatie: James Akerman, directeur Hermon Dunlop Smith Center for the History of Cartography, the Newberry Library, 60 W. Walton Street, Chicago, IL 60610-3380, USA; telefoon 312-255-3523; e-mail: akermanj@newberry.org

Nog leverbaar:

Enkele complete jaargangen en losse nrs. van *Caert-Thresoor* en het register 1982-1996.

Caert-Thresoor

Postbus 68

2400 AB Alphen aan den Rijn

Telefoon 0172 - 44 46 67

ASHER Rare Books

A division of A. Asher & Co. B.V.

**FINE & RARE BOOKS
EARLY VOYAGES - TRAVELS
CARTOGRAPHY - ATLASES
NAVIGATION - MAPS**

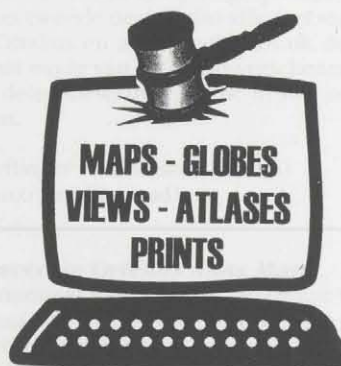
Just published:

Catalogus 28. Rare and important books and atlases including some maps

Still available and free on request:

Catalogus 27. Atlases, Books, Maps and Prints.

Visiting address: Zeeweg 264, NL-1971 HJ IJmuiden, The Netherlands
Correspondence: P.O. Box 258, NL-1970 AG IJmuiden, The Netherlands
Telephone: +31 (0)255 523839 Facsimile +31 (0)255 510352
E-mail: Asher@Euronet.nl. Internet: www.asherbooks.com.

PAULUS SWAEN

5th INTERNET MAP-AUCTION

OCTOBER 24 - NOVEMBER 3

www.swaen.com

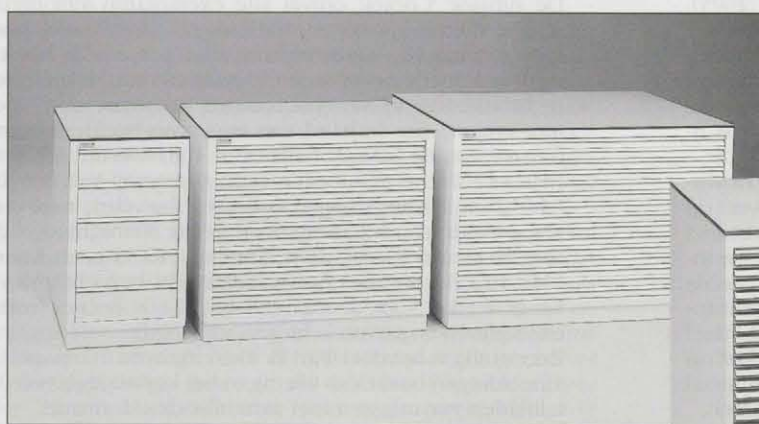
Email: paulus@swaen.com

TEL +31 (495) 599050

FAX +31 (495) 599051

POB 129 - 5590 AC HEEZE

The Netherlands

SPECIALIST IN OPBERGSYSTEMEN

Croon BV

Industrieweg 38, P.O. Box 151, 3640 AD Mijdrecht
(The Netherlands)

Afdeling verkoop: tel. nr. 0297 - 231919

fax. nr. 0297 - 231910

Croon is als fabrikant gespecialiseerd in de productie van metalen geëpoxeerde ladenkasten die in vele maatvoeringen leverbaar zijn. Door deze volledige epoxy coating worden kostbaarheden niet aangetast.

Met name de zogenaamde H0 ladenkasten zijn geschikt voor de berging van kaarten etc. en leverbaar vanaf een nuttig formaat van 35 x 62 cm tot en met 155 x 115 cm, nuttige hoogte 15 mm.

Vraag vrijblijvend inlichtingen bij de fabriek te Mijdrecht.

Besprekingen

Koeman's Atlantes Neerlandici. New edition. Volume I: The folio atlases published by Gerard Mercator, Jodocus Hondius, Henricus Hondius, Johannes Janssonius and their successors / Peter van der Krogt. - 't Goy-Houten: HES Publishers, 1997. - 755 blz.; bijna 1.000 ill. in z/w., 1 ill. in kl. - ISBN 90 6194 268 3.

Toen meer dan dertig jaar geleden (1967) het eerste deel van de *Atlantes Neerlandici* van Cornelis Koeman verscheen en vier jaar later het vijfde deel van deze kartobibliografie van vóór 1880 in Nederland uitgegeven atlanten gereed kwam (een zesde deel met atlanten van 1880 tot 1940 volgde in 1985), beschikten de kaarthistorici, de handelaars en verzamelaars van oude kaarten over een werk dat niet alleen tot de mondiaal belangrijkste, maar ook tot de meest gebruikte (en geciteerde) kaarthistorische publicaties behoorde. Ofschoon zowel het concept als de gedetailleerde uitvoering van de 'Koeman', zoals dit monumentale werk zeer snel in de vaktaal werd genoemd, als een voorbeeld gold, duurde het tamelijk lang voordat in andere landen met soortgelijke projecten aangevangen werd. Thans zijn er slechts vergelijkbare bibliografieën voor Franse atlanten van de 16de en 17de eeuw (door M. Pastoureau, 1984), voor de *Atlantes Colonienses*, 1570-1610 (door P. H. Meurer, 1988) en voor de *Atlantes Austriaci*, 1561-1995 (door J. Dörflinger, H. Hühnel en I. Kretschmer, 1995). De reden daarvoor is wellicht (zoals de bespreker uit eigen ervaring weet) dat de samenstelling van zo'n werk niet alleen moeizaam en tijdrovend is, maar ook dat het de eigenhandige beschrijving van atlanten in soms ver uit elkaar liggende verzamelingen noodzakelijk maakt, hetgeen aanzienlijke financiële gevolgen heeft.

Omdat enerzijds de 'Koeman'-delen al jaren uitverkocht waren, en anderzijds het omvangrijke onderzoek van twee op Koeman volgende generaties Nederlandse kaarthistorici (vooral Günter Schilder en zijn leerlingen) talrijke nieuwe inzichten bracht, werd de herziening van de 'Koeman' steeds noodzakelijker. Peter van der Krogt, die zijn eerste kaarthistorische sporen verdiende als assistent bij Koemans zesde deel van de *Atlantes Neerlandici* en die thans als onderzoeker op vele terreinen van de Nederlandse kartografie internationaal in hoog aanzien staat, heeft deze opgave op zich genomen. Van der Krogt's herziening van de *Atlantes Neerlandici* beperkt zich niet alleen tot verbetering van fouten en aanvullingen als gevolg van nieuwe onderzoeksresultaten of nieuw gevonden atlanten, maar laat ook een aantal -gedeeltelijk zeer innovatieve- veranderingen in Koemans concept zien.

Hieronder worden enkele wijzigingen genoemd, waarin de 'nieuwe Koeman' zich in niet onbelangrijke mate onderscheidt van de 'oude Koeman' en die ervoor zorgen dat de 'Van der Krogt - Koeman' een aanzienlijk hogere graad aan overzichtelijkheid en gebruiksvriendelijkheid bereikt dan de (oude) 'Koeman'.

- Alleen al Van der Krogt's opzet is wezenlijk overzichtelijker, hetgeen bijzonder duidelijk naar voren komt bij de 'moderne' Mercator-atlas en zijn navolgingen. De grondig doordachte indeling in vijf hoofdstukken ('1:0 Mercator's atlas', '1:1 Mercator-Hondius atlas', '1:2 Appendices and Theatri', '1:3 Mercator-Hondius-Janssonius atlas', '1:4 Atlas Novus') en hun onderverdeling in atlashiërarchieën en verscheidene talen maken de gebruiker relatief snel wegwijst

in de complexe materie van diverse atlanten, atlasuitgaven en atlasvarianten. Bijzonder nuttig daarbij is de toepassing van een hiërarchische decimale nummering (van '1:001+002' tot '1:452'), in afwijking van de doorlopende nummering in de 'oude Koeman' (van 'Me 9' tot 'Me 185'). De gedetailleerde en overzichtelijke verklaringen bij het beschrijvingsschema van de atlanten en de ataskaarten ('The format of description') maken voor de gebruiker een snelle oriëntering mogelijk.

- Onder de meer dan 280 door Van der Krogt beschreven atlanten respectievelijk atlasvarianten bevinden zich er 51 (circa achttien procent) die niet in de 'oude Koeman' voorkomen.

- De weergave van de atlastitel is in 'pseudo facsimile'. Afwijkend van de 'oude Koeman' is op die manier a) onderscheid gemaakt tussen kapitalen en letters in onderkast (bijvoorbeeld 'GALLIAE tabulae' in plaats van 'Galliae tabulae'), b) zijn 'u' en 'v' in de originele schrijfwijze weergegeven (bijvoorbeeld 'novvs' in plaats van 'novus'), c) zijn ligaturen overgenomen (bijvoorbeeld 'tabulae' in plaats van 'tabulae') en d) zijn verkortingen uitgeschreven, waarbij de in het origineel weggelaten letters onderstreept zijn (bijvoorbeeld 'Juliae' in plaats van 'Julie' ['e' in het origineel met cedille] respectievelijk 'Julie' in de 'oude Koeman').

- De rubriek 'Copies' omvat alle exemplaren van een beschreven atlas, die tot nu toe bekend zijn. Daarbij is elke locatie, waar Van der Krogt een atlas persoonlijk heeft bestudeerd, met een sterretje (*) aangeduid. De veel bredere bronnenbasis van de 'nieuwe Koeman' wordt gedemonstreerd aan de hand van twee voorbeelden: voor de uitgave van de Mercator-atlas van 1602 wordt bij Koeman ('Me 14') slechts één locatie vermeld, terwijl Van der Krogt ('1:012') maar liefst negen collecties aanvoert, waarvan er zes geraadpleegd zijn; voor de eerste Franstalige uitgave van de Mercator-atlas door Hondius (1609) geeft Koeman ('Me 19') vier locaties op (waarvan één bezocht), Van der Krogt ('1:111') biedt daarentegen 24 collecties met 25 exemplaren (waarvan acht geraadpleegd).

- Zeer nuttig is het deel 'Part B: The engraved title pages', dat afbeeldingen bevat van veertig in het koper gegraveerde titelbladen van atlanten met aanvullende informatie.

- Het deel 'Part C: The maps' (blz. 563-724) is mijns inziens de belangrijkste vernieuwing van de 'nieuwe Koeman' en wel om de volgende redenen: a) Koeman heeft de atlas-kaarten bij elke eerst verschenen uitgave gedetailleerd beschreven, hetgeen de gebruiker meer tijd kost om de precieze kaarttitel te vinden. Van der Krogt heeft daarentegen bij de atlasbeschrijvingen slechts verkorte titels van de kaarten opgenomen en verwijst met een bepaald kengetal ('number') naar het regionaal en thematisch gerangschikte deel 'Maps', waarin de gebruiker zeer snel een bepaalde kaartbeschrijving of staat ('état') van een kaart kan vinden. Dit hoofdstuk bevat niet alleen gedetailleerde beschrijvingen van de circa 1.400 kaarten en staten (waarbij telkens alle atlanten, waarin zich de desbetreffende kaarten bevinden, met hun kengetallen zijn weergegeven), maar ook kleine afbeeldingen van tenminste één staat van elke kaart, wat in totaal meer dan 950 illustraties oplevert. b) Van der Krogt vermeldt -in tegenstelling tot Koeman- de kaarttitels in 'pseudo facsimile' (zie boven), dus met onderscheid van

kapitalen en niet-kapitalen, met regelscheidingen, met uitschreven verkortingen, inclusief de originele weergave van 'u' en 'v' etcetera. c) Waar Koeman de schalen van de kaarten berekent (waarbij soms fouten in de duizendtallen waren geslopen), laat Van der Krogt deze bij 'oude' kaarten niet zelden problematische waarde onberoerd en geeft in plaats daarvan de lengte in centimeters weer van één van de schaalstukken op de kaart, hetgeen in kartobibliografisch opzicht zeker meerzeggend is. d) Van elke kaart wordt steeds de oriëntering vermeld.

Aan de hand van de onderverdeling van het hoofdstuk 'Maps' in regio's en de speciale aanduiding van historische kaarten ('historical maps') is het relatief gemakkelijk om enkele statistieken te bieden: meer dan 1.200 van de in totaal circa 1.400 kaartnummers zijn contemporaine 'moderne' kaarten; de overige nummers betreffen Ptolemaeus-kaarten, navolgingen van de *Tabula Peutingeriana*, historische kaarten en kaarten voor de *Harmonia Macrocosmica* van Cellarius. Ongeveer dertien procent van alle 'moderne' kaarten geeft uitsluitend of (zoals bij de wereldkaarten) overwegend niet-Europese gebieden weer. Onder de ('moderne' en historische) kaarten van Europa en zijn deelgebieden is het toenmalige Duitsland ('Imperium Germanicum') het best vertegenwoordigd (bijna 25 procent van alle Europese kaarten) op de voet gevolgd door Frankrijk (circa zestien procent), Italië en de Nederlanden (circa veertien procent), de Britse eilanden (circa elf procent), Noord-Europa (circa zeven procent), Oost-Europa (circa vier procent), Spanje en Portugal (ruim drie procent), Zuidoost-Europa (circa drie procent), Zwitserland (circa twee procent) en tenslotte Europa in zijn geheel en de grotere regio's (bijna twee procent).

- Indrukwekkend is de lijst van collecties, waarin exemplaren van de beschreven atlanten aangetroffen kunnen worden: deze omvat meer dan 420 locaties in 24 verschillende landen (waaronder 75 in Duitsland, 59 in Groot-Brittannië, 52 in Frankrijk, 49 in de Verenigde Staten en 41 in Nederland).
- De registers in het boek omvatten een 'Index of atlas titles', een 'Index of map titles' en een 'Index of personal names'. Tot besluit zijn er concordanties opgenomen van de nummers van de 'oude Koeman' met de 'nieuwe Koeman' en andersom.

Naar de mening van de recensent zou het wenselijk zijn, wanneer het volgende deel van de 'nieuwe Koeman' naast een 'Alphabetical index of map titles' ook een alfabetisch register van de in de kaarttitels genoemde gebieden gaat bevatten. De reden voor deze wens kan aan de hand van twee voorbeelden geïllustreerd worden. De kaart van het Utrechts grondgebied, op de eerste plaats, draagt de titel *Episcop. Ultraiectinus*, zodat deze in de index van kaarttitels natuurlijk onder de letter 'E' gerangschikt is. Voor de gebruiker, die de exacte titel van de kaart niet kent, is het handiger wanneer hij deze kaart in een register én onder 'Ultraiect ...' én onder 'Utrecht' zou kunnen vinden. Op de tweede plaats staat Karinthië op de kaart van Mercator onder de titel *Saltzburg archiepiscopatus cum ducatu Carinthiae*. Voor de nietsvermoedende gebruiker ware het praktischer geweest, als deze kaart in een register onder 'Carinthia' en 'Karinthië' was opgenomen. Hetzelfde geldt min of meer voor de kaarten *Vtriusque Alsatie superioris ac inferioris nova tabula*, *Territorium Argentoratense*, *Ducatus Silesie Glogani vera delineatio*, *Stato della Repubblica di Lucca*, *Accuratissima ditionis Sylve-Ducensis tabula*, *Geldrice et Transsylvania*, *Britannia & Normandia*, *Forum Iulium*, *Karstia*, *Carniola*, *Histria et Windorvm marchia*, *Walachia*, *Servia*, *Bulgaria*, *Romania* en vele, vele andere. Aangezien geen enkel boek perfect is, staan ook in de 'nieuwe Koeman' enkele fouten (onder andere bij de weergave van atlas-titels in 'pseudo facsimile' als ook bij de verwijzingen naar de diverse atlasnummers), die echter bij de uitgave van het tweede deel van de nieuwe *Atlantes Neerlandici* middels een errata-appendix ongetwijfeld zullen worden goedge maakt. Van der Krogt levert met dit eerste deel van de 'nieuwe Koeman' een boek, dat weliswaar niet goedkoop, doch zijn geld waard is. In elk geval geldt nu een nieuwe standaard als maatstaf voor atlas-bibliografieën. Een ieder, die zich aan een dergelijke onderneming wil wagen, moet zich daarom bewust zijn dat zijn werk aan 'Van der Krogt - Koeman' gemeten

wordt. Tenslotte wordt de hoop uitgesproken, dat -zoals aangekondigd- het tweede deel (Folio-atlassen van Blaeu) en het derde deel (Ortelius en andere atlanten uit de 16de en 17de eeuw) voor het einde van 1999 zijn verschenen en dat het totale, uit tien delen bestaande, werk in het jaar 2006 ter beschikking staat.

Johannes Dörflinger (Universiteit Wenen)
(Vertaling Marco van Egmond)

Reactie op recensie Ortelius Atlas Maps

In het derde nummer van *Caert-Thresoor* van vorig jaar stond een bespreking van mijn boek *Ortelius Atlas Maps*. Ik meen dat deze recensie fouten en misvattingen bevat, zodat een reactie op zijn plaats is. Een dergelijke constatering verdient toelichting. Die geef ik hieronder:

- De recensent schrijft het boek doelstellingen toe die het niet heeft, en klaagt vervolgens dat het tekort schiet. Zoals de titel aangeeft gaat het boek over de atlas-kaarten van Ortelius, ruim 300 pagina's lang. Het is een naslagwerk om meer over die kaarten aan de weet te komen, losse kaarten te traceren naar editie, enzovoort, en vermeldt en passant vijftien kaarten die niet eerder als zodanig zijn herkend en beschreven. Dat de 35 inleidende pagina's wel iets vermelden over het leven van Ortelius en de geschiedenis van de atlas, en een opsomming van zijn andere publicaties geeft, maar nagenoeg niets zegt over de correspondentie van Ortelius, of het *Album Amicorum* lijkt mij een onterecht verwijt. Ik zou de lijst over wat het niet bevat nog heel wat uit kunnen breiden, maar verwijs voor andere zaken dan atlas-kaarten graag naar mijn volgende Ortelius-boek, samengesteld met Peter van der Krogt en Peter Meurer dat zeer binnenkort uitkomt. Dat boek heeft dan ook een bredere titel.
 - Afbeeldingen van alle staten van de 234 kaarten, de volgende verzuchting van de recensent, zouden het boek drie keer zo dik en zo duur hebben gemaakt. Ik heb er in overleg met de uitgever voor gekozen het boek betaalbaar en toegankelijk te houden. Alle staten die ik -toen het boek uitkwam- kende, zijn weliswaar niet afgebeeld, maar minutieus en volstrekt eenduidig beschreven. Bovendien erken ik in het boek dat mijn stateninventaris wel niet compleet zou zijn en roep de lezer op mij niet beschreven staten te melden. Ik kan er inmiddels al enkele tientallen aan toevoegen.
 - Ik ben de ISBD-regels, waar de recensent zo aan hecht en die hij zo node in mijn boek mist, in geen van de 39 boeken die ik voor het mijne heb geraadpleegd tegengekomen.
 - De recensent had graag bergingssignaturen van alle 234 kaarten gezien. Aangezien er van de rond 900.000 gedrukte atlas-kaarten van Ortelius -in atlanten of los- samen nu nog zo'n 375.000 over zijn, is dit een zinloze wens. Van de echt zeldzame kaarten (eigenlijk maar twee: Utopia, en Postel-Frankrijk) worden wel bergingssignaturen gegeven.
 - Ik had volgens de recensent moeten vermelden dat de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UBA) één van de belangrijkste collecties Ortelius-kaarten ter wereld bezit. Ik bestrijd dat niet, maar dan had ik ook moeten vermelden dat het Plantijn-Moretus museum en de British Library er nog meer hebben. Nogmaals, Ortelius-kaarten zijn niet zeldzaam, maar gemakkelijk te vinden. Toch heeft de recensent in dit verband een schot voor open doel gemist: in mijn boek staat niet vermeld dat het merendeel van mijn foto's van eigen collectie niet goed genoeg voor reproductie was. Er is toen besloten ze op de UBA opnieuw te fotograferen. Dat dit niet in het boek vermeld staat beschouw ik als een ernstige tekortkoming.
- Op grond van bovenstaande feiten en argumenten meen ik te hebben aangetoond dat mijn boek, geschreven door de amateur die ik ben, een wat serieuzere bespreking van een professional verdient dan het in *Caert-Thresoor* kreeg. Dat vind ik jammer.

Marcel van den Broecke, Bilthoven

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht, FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, fax (015) 212 6063, e-mail: P.vanderKrogt@geog.uu.nl

BARBER, PETER M.

Mapping Britain from Afar: Mercator's intelligence from a Scottish "friend" / Peter M. Barber. - In: *Mercator's World* vol. 3, no. 4 (July/August 1998), blz. 20-27.

CAERT-THRESOOR

Caert-Threoor, inhoudende de tafelen des gantsche Werelts Landen, met beschryvingen verlicht / [toelichting door] Jan Werner. - Weesp: Robas, [1998]. - (Robas Facsimile Fonds). - ISBN 907-277-096-X. - Facsimile van de uitgave Middelburg: Barent Langenes, [1598].

FORSTNER, G.

Zwei Konstruktionsmethoden von Verzerrungsgitter zur Untersuchung alter Karten / Gustav Forstner. - In: *Cartographica Helvetica* 18 (Juli 1998), blz. 33-40.

HOOKE, B.

In the Name of the Son: A father's fight to credit Le Maire Strait / Brian Hooker. - In: *Mercator's World* vol. 3, no. 4 (July/August 1998), blz. 45-49.

KADASTRALE ATLAS

Beekbergen / J. van Eck, K. van der Hoek en C.J.C.W.H. Arnold. - Velp: Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas gelderland, 1998. - Tekst en Kadastrale gegevens (156 blz.) en 46 losse krt. in portefeuille. (Kadastrale Atlas Gelderland 1832). - ISBN 90-71988-29-5.

KADASTRALE ATLAS

Leusden in 1832: grondgebruik en eigendom: Leusden, Stoutenburg / Werkgroep Kadastrale Atlas Provincie Utrecht, Historische Kring Leusden. - Utrecht: Werkgroep Kadastrale Atlas Provincie Utrecht; [etc.], 1998. - Tekstdl. (174 blz.) en Map met 31 losse krt. - (Kadastrale Atlas Provincie Utrecht). - ISBN 90-75602-03-0.

KROGT, P. VAN DER

Vermeer's Blaeu Period / Peter van der Krogt. - In: *Mercator's World* Vol. 3, no. 5 (September/October 1998), blz. 82.

MANGANI, G.

Abraham Ortelius and the Hermetic Meaning of the Cordiform Projection / Giorgio Mangani. - In: *Imago Mundi* Vol. 50 (1998), blz. 59-83.

ORMELING, F.J., & M. STRAUS

Weg van de Cartoon: Bundel aangeboden aan prof.dr.ir. C. Koeman ter gelegenheid van zijn 80e verjaardag door zijn medewerkers bij de voormalige vakgroep Kartografie / redactie en productie: Ferjan Ormeling en Marloes Straus. - Utrecht: Disciplinarygroep Kartografie FRW Universiteit Utrecht, 1998. - Bevat de volgende bijdragen: - Kartografie: Het 'leek' me wel wat / Marloes Straus (blz. 9-11). - De (hoofd)rol van de kartografie / Marco van Egmond (blz. 13-15). - De geodeet, de werkelijkheid en de kunst / Peter Mekenkamp (blz. 17-18). - Mercator of Koopman? / Günter Schilder (blz. 21-22). - 1630? / Peter van der Krogt (blz. 23-24). - Over het maken van kaarten / Olev Koop (blz. 25-28). - Electronische atlassen / Ferjan Ormeling (blz. 29-34). - WWW: Laagdrempelig informatiemedium / Roelof

Oddens (blz. 35-37).

- Niet in Koeman! Sejjid Oesman bin Abdulla bin Akil bin Jahija Atlas van Arabië (Batavia: Albrecht, ca. 1880) / Paul van den Brink (blz. 39-41).

ORTELIUS, A.

Kaart van Europa door Abraham Ortelius, 1584. Amsterdam: Universiteitsbibliotheek, 1998. Facsimile-uitgave met korte toelichting op verso.

WATELET, M.

Production cartographique et enjeux diplomatiques: Le problème des routes et de la frontière entre les Pays-Bas autrichiens et la France (1769-1779) / Marcel Watelet. - In: *Imago Mundi* Vol. 50 (1998), blz. 84-95.

WERNER, J.

Abraham Ortelius (1527-1598), aartsvader van onze atlas: catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, ter herdenking van het 400ste sterfjaar van Abraham Ortelius 1598-1998, 12 juni-21 augustus 1998 / Jan Werner. - Amsterdam: Universiteitsbibliotheek Amsterdam; [etc.], 1998. - 104 blz. - ISBN 90-6469-739-6. - Prijs f 32,50.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

IMCoS JOURNAL No. 73 (Summer 1998)

Smith, David. Gall & Inglis, c. 1810-c.1910 (blz. 7-12).

Dreyer-Eimbcke, Oswald. The Historic Map of Poland that bears Stalin's Signature (blz. 13-17).

Batten, Kit. Justus Liebig's Trade Card Maps (blz. 19-23).

Shirley, Rodney. Scarce Map of Cyprus in National Széchenyi Library, Budapest (blz. 42-43).

MERCATOR'S WORLD vol. 3, no. 4 (July/August 1998)

Whymper, Edward. Ascent of the Matterhorn: Glory and tragedy in the Alps (blz. 11-13).

McEwen, Alec. Temple of Dispute: The fine line of border negotiation (blz. 16-19).

Barber, Peter M., Mapping Britain from Afar: Mercator's intelligence from a Scottish "friend" (blz. 20-27).

Rychetnik, Joseph S. Frozen Sea of Dreams: The last best quest for the Northwest Passage (blz. 28-33).

Brooks, Cheri. The Accidental Explorer: Michel Peissel's serendipitous road to discovery (blz. 36-43).

Hooker, Brian. In the Name of the Son: A father's fight to credit Le Maire Strait (blz. 45-49).

Waters, John K. Civic Beauty: Gregg LeFevre's artistic map sculptures (blz. 50-57).

Dreyer-Eimbcke, Oswald. S Marks the Spot: Joseph Stalin and the map that divided Poland (blz. 58-61).

Donnell, Patrick. A Spanish Treasure Map: Cracking a cryptic code (blz. 82).

P.J. KIPP

RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

Conservering van kaarten met behoud van authenticiteit
Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
Tentoonstellingsgereed maken van kaarten voor opstellingen
Vervaardigen van zuurvrije dozen voor de kaartenverzameling
Restauratie van atlanten, reisverslagen en dergelijke

antiquariaat DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8, 5038 DH Tilburg

Tel.: 013-5360337

Fax: 013-5361450

Internet: <http://www.nvva.nl>

Geopend: dinsdag t/m zaterdag 12-17 uur

Brabantica
Scandinavica
Nabije Oosten
Verre Oosten
Niet-westerse Boeken
Reizen

Anthropologie

Speciaal voor atlanten 1840-1940

cat. 37: Scandinavia-Artica

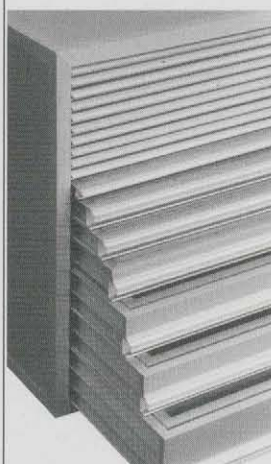

JEZET INTERNATIONAL BvBA

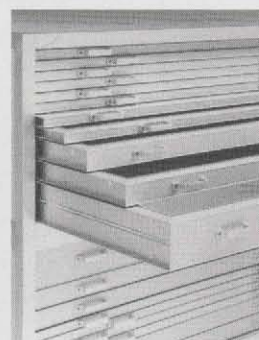
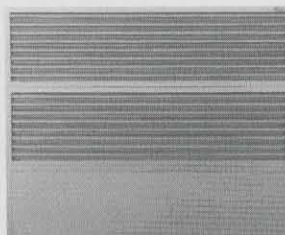
CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"® Archiefkasten en -modules.

- Deze archiefkasten en -modules worden geproduceerd van onderhoudsvrij, geanodiseerd aluminium, in elke breedtemaat (max. 6 mtr.), dieptemaat (max. 2.5 mtr.) en hoogtemaat!
- De laden van deze kasten en modules zijn verkrijgbaar in de hoogtematen: **10, 20, 30, 42, 53, 64, 75, 86, 97, 108, 119, 130, 174, 218, 262, 306, 350, 526** en 570 mm. Voor meer informatie hierover kunt U contact met ons opnemen.
- Ook voor de bodems van deze laden kunt U een keuze maken uit diverse diktes en inerte materialen.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

Voor iedere historicus, kartograaf en antiquaar twee onmisbare naslagwerken

The Atlas Blaeu-Van der Hem of the Austrian National Library

Redactiecommissie: Günter Schilder, Bernard Aikema en
Peter van der Krogt.

Geïllustreerde en geannoteerde catalogus. 5 delen. 28 x 20
cm. Gebonden in linnen. Per deel c. 500 afbeeldingen in
zwart-wit en 16 in kleur. ISBN (set) 90 6194 258 6
Complete catalogus van een van de grootste en mooiste
verzamelatlassen, samengesteld door Laurens van der Hem
(1621-1678) en thans in de Österreichische
Nationalbibliothek in Wenen.

De vijfdelige catalogus bevat afbeeldingen van alle bladen
in de atlas, met kartografische en kunsthistorische
beschrijvingen door Peter van der Krogt en Erlend de
Groot:

- I. Spain, Portugal and France (vols 1-8). ISBN 90 6194 278 0.
Verschenen in 1996
- II. Italy, Switzerland and the Netherlands (vols 9-17)
- III. British Isles, northern and eastern Europe (vols 18-24)
- IV. German Empire, Hungary and Greece, including Asia Minor
(vols 25-34)
- V. Africa, Asia and America with the so-called secret atlas of
the VOC (vols 35-46)

Prijs per deel: Hfl. 950,- (excl. BTW)
U tekent in op de gehele serie.

Koeman's Atlantes Neerlandici New and completely revised, illustrated edition

Edited by Peter van der Krogt.

Bibliografie van atlassen, gepubliceerd in de Nederlanden
tot en met de 20ste eeuw. Alle gegraveerde titelpagina's en
foliokaarten worden afgebeeld. Elk deel wordt voorzien
van registers op kaart- en atlastitels en op persoonsnamen.
10 delen 23 x 31 cm. Gebonden in linnen.

ISBN(set) 90 6194 248 9.

Elk van de tien geplande delen bevat de bibliografie van
een afgeronde groep atlassen:

- I. De Mercator-Hondius-Janssonius-atlassen.
ISBN 90 6194 268 3 - Met ca. 1000 afbeeldingen, ca. 650 blz.
Publicatie in 1997
- II. De Blaeu atlassen
- III. Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum en andere atlassen uit
de 16de en 17de eeuw
- IV. De Stedenboeken
- V. De samengestelde atlassen van Visscher, De Wit e.d.
- VI. Achttiende-eeuwse atlassen
- VII. Zeemansgidsen tot ca 1650
- VIII. Zeemansgidsen en zee-atlassen
- IX. De atlassen van de Van Keulens
- X. Negentiende- en twintigste-eeuwse atlassen

Deel I: Hfl. 750,- (excl. BTW)
U tekent in op de gehele serie.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.

Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden en is ook te vinden op internet: <http://www.forum-hes.nl/hes.htm>.

H&S

HES Uitgevers BV
't Goy-Houten (Utr.)
Tel. (030) 601 1955
Fax (030) 601 1813
Email: Hesselink@forum-hes.nl

<http://www.forum-hes.nl/>